

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ МОРСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА «ФІЛОЛОГІЯ»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на тему:
Мовленнєвий акт вибачення як культурний феномен

Виконала: здобувачка вищої освіти
2 року навчання 1 групи
за другим (магістерським) рівнем
денної форми навчання

ЛАБУНЬСЬКА АНАСТАСІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Науковий керівник:
к.ф.н., доцент каф. «Філологія»
КІВЕНКО ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Рецензент:
д.філ.наук, проф., зав. каф. теор. та приклад. фонетики
англійської мови ОНУ ім. І.І. Мечникова
БІГУНОВА НАТАЛЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Допущено до захисту

« 12 » грудня 2023 р. Науковий керівник

Національна шкала визн.

Кількість балів 90

Оцінка ECTS A

Дата захисту: 22 грудня 2023 р.

Інна КІВЕНКО

Члени комісії: ЮХИМЕЦЬ Світлана ЮХИМЕЦЬ

КІВЕНКО Інна КІВЕНКО

ЖМАЄВА Наталія ЖМАЄВА

МОСКАЛЮК Олена МОСКАЛЮК

ЗМІСТ

Summary	3
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ УМОВИ ВИВЧЕННЯ ВИБАЧЕННЯ В ДИСКУРСІ	12
1.1. Вибачення як об'єкт сучасних досліджень	13
1.2. Крос-культурний аналіз вибачення	21
Висновки до Розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОРМУЛ ВИБАЧЕННЯ В ДИСКУРСІ	29
2.1. Семантичні особливості формул вибачення	29
2.2. Умови успіху реалізації формул із семантикою вибачення	33
2.3. Культурно специфічні особливості реалізації формул вибачення в британській мовній культурі	50
Висновки до Розділу 2	51
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58
ДОДАТКИ	66

SUMMARY

Apology formulae are widely used in natural communication in many socio-cultural communities, being a means of implementing a very important social function that ensures harmony of interpersonal relations between the participants of communicative interaction. This leads to their intensive study in the framework of linguistic science in recent years. At the present stage, a wide range of issues related to the peculiarities of their expression in different languages have been reflected in the works of foreign and Ukrainian linguists. In most studies devoted to the analysis of the use apology, these forms are considered exclusively as a means of realizing the speech act of forgiveness (Coulmas 1981; Edmonson 1981; Olshtain, Cohen 1983; Blum-Kulka, House 1989; Holmes 1991; 1995; Tannen 1996, 1998; Meier 1998; Lakoff 2001). However, a number of problems referring to the peculiarities of the functioning of apology formulae in speech remain uninvestigated, including the problem of using language units with apology semantics to implement other speech acts. Traditional linguistic analysis, aimed at the study of an isolated language form, usually does not take into account its immediate contextual environment, conditions of use, as well as culturally determined interactive parameters and, as a result, does not allow determining the real communicative meaning of this formula in natural interaction.

Meanwhile, forms with apology semantics are widely used in English-speaking cultures to express meanings that are not directly related to apology: sympathy, regret, compassion, condolence, indignation, etc. Currently, there are no studies devoted to the study of apology formulae functioning under different communication circumstances and their use as means of implementing a number of different language processes.

The need for such an analysis determines the *significance* and *relevance* of the present qualification work.

English formulae with the semantics of apology have been chosen as the *object* of the given research. The pragmatic peculiarities of the formulae with semantics of apology in the English language have been established as the *subject* of the study.

The *aim* is to carry out a comprehensive multi-faceted description of apology formulae functioning in the British language culture.

The realization of the set aim requires solving a number of specific *tasks*:

- to analyze the apology speech act as an object of modern linguistic research;
- to describe a cross-cultural analysis of apologies;
- to outline the semantic features of apology formulae;
- to establish the felicitous conditions of apology realization;
- to determine the culturally specific features of the implementation of apology formulae in the British language culture.

The *material* of the study has included 200 contexts containing formulae with the semantics of apology.

The *theoretical base* of the carried out research consists of the fundamental works on pragmatics (P. Grice, J. Thomas, P. Brown, S. Levinson, G. Leech, D. Gordon, G. Lakoff, M. A. K. Halliday, T. A. van Deik), sociolinguistics (E. Goffman, J. Gumperz), Speech Act Theory (J. Austin, J. Searle, K. Bach, R. M. Harnish), contrastive pragmatics (S. Blum-Kulka, E. Olshtain, G. Kasper, H. Spencer-Oatey).

In the course of the qualification work, *methods* of discourse, contextual and speech-act analysis, as well as methods of sampling, comparative and quantitative analyses have been applied.

The *scientific novelty* of the qualification study is that the functioning of formulae with the semantics of apology is considered comprehensively and multifacetedly in the direction of the communicative approach, which allows to study the specifics of the use of these speech formulae and to reveal the cultural features of the behavior of speakers of British language culture.

The present study is an attempt to analyse speech acts performed with the help of apology formulae, which have not yet been subject to systematic study.

The conducted research allows to state the following:

1) the studied formulae are a means of expressing apology in real communication. The communicative meaning that they realize in the discourse is determined by the felicitous conditions of the expressed speech acts.

2) English speech formulae with the semantics of apology in real communication are conventionally used to perform not only apology speech act, but also such speech acts as regret, sympathy, compassion, condolence, questioning/request to repeat or explain what was said, with the aim of establishing contact, opening, “interference” into a conversation, interruption of communication, expression of indignation with reproach, “rehabilitation” during the performance of certain non-verbal actions. These acts have different classification characteristics, they serve the means of achieving different illocutionary goals and are used under different circumstances. In this regard, the identification and description of the functioning of apology formulae in speech involves, first of all, a analysis of pragmatic conditions for felicity of relevant speech acts and contexts of their implementation.

3) The essence of apology speech act is that it is a socially significant expressive action aimed at achieving or restoring social harmony, the necessity of which appears when the norms of cooperative interaction are violated. Necessary conditions for the successful implementation of apology speech act are: the presence of damage caused by the speaker to the addressee, awareness of the speaker’s responsibility for the event that causes psychological discomfort, as well as the desire to restore the harmony of communication.

4) In the British language culture, there are three main types of apology speech act: emphatic, phatic and official. Of all the English formulae with the semantics of apology in the British language culture, only the forms (I am) Sorry, Forgive me and *I apologize / (My/Our) Apologies* are used to realise the actual apology speech act, and the functioning of *Forgive me* and *I apologize / (My/Our) Apologies* are limited by the contextual conditions of the communicative situation, which brings them to the periphery of use. Such apology formulae as *Excuse me* and *Pardon (me) / And beg your pardon* are conventional means of expressing other speech acts.

5) Formulae with the semantics of apology (*I am*) *Sorry*, *Excuse me*, *Forgive me*, *I apologize / (My/Our) Apologies*, *Pardon (me) / And beg your pardon* cannot be used as synonymous in different communicative situations, because according to the rules of conventional usage existing in English-speaking cultures, each of them has its own

communicative meaning and scope of use. Functioning of apology formulae reflects the asymmetric relationship between form and content in language.

The *theoretical significance* of the present qualification work is that it is a contribution to pragmalinguistics, as it is an attempt to outline the conditions of functioning of English formulae with apology semantics. In addition, from a theoretical point of view, it is important to analyze the integral features and felicitous conditions of the English apology formulae. The results of the research contribute to the further development of the problems of linguistic pragmatics and discourse analysis.

The *practical value* of the conducted investigation is determined by the possibility of applying the obtained conclusions to the study of theoretical and practical courses in general linguistics, pragmalinguistics, and the theory of intercultural communication.

The qualification work includes *Introduction, Chapter 1*, in which the author analyzes apology as an object of modern linguistic research, *Chapter 2* with the description of the semantic features of apology formulae, felicitous conditions their realisation and culturally specific features, *Conclusions to each chapter and General Conclusions, List of used sources*, which contains 88 sources. The total volume of the qualification work is 71 pages.

ВСТУП

Формули вибачення широко використовуються у природній комунікації у багатьох соціокультурних спільнотах, будучи засобом реалізації виключно важливої соціальної функції, що забезпечує підтримку гармонії міжособистісних відносин між учасниками комунікативної взаємодії. Це призводить до їх інтенсивного вивчення в рамках лінгвістичної науки в останні роки. На сучасному етапі широке коло питань, пов'язаних з особливостями висловлювання у різних мовах, знайшло відображення у роботах зарубіжних та вітчизняних лінгвістів. У більшості досліджень, присвячених аналізу вживання формул вибачення, ці форми розглядаються виключно як засіб реалізації мовленнєвого акту прощення (Coulmas 1981; Edmonson 1981; Olshtain, Cohen 1983; Blum-Kulka, House 1989; Holmes 1991; 1995; Tannen 1996, 1998; Meier 1998; Lakoff 2001; Deutschmann 2006). Однак досі не дослідженим залишається ціла низка проблем, пов'язаних з особливостями функціонування формул вибачення у мовленні, у тому числі проблема використання мовних одиниць із семантикою вибачення для реалізації інших мовленнєвих актів. Традиційний лінгвістичний аналіз, спрямований на вивчення ізольованої мовної форми, зазвичай не бере до уваги її найближче контекстне оточення, умови вживання, а також культурно обумовлені інтерактивні параметри і, як наслідок, не дозволяє визначити реальне комунікативне значення цієї формули в природній інтеракції.

Тим часом, форми з семантикою вибачення широко використовуються в англійськомовних культурах для вираження смислів, що прямо не пов'язані з вибаченням: співчуття, жаль, жаління, обурення, тощо. В наш час відсутні дослідження, присвячені вивченню функціонування формул вибачення за різних умов спілкування та їх вживанню як засобів реалізації цілого ряду різних мовних процесів.

Необхідність такого аналізу зумовлює значущість та *актуальність* запропонованої кваліфікаційної роботи.

Об'єктом дослідження є англійські формули із семантикою вибачення. **Предметом** дослідження слугують прагматичні особливості функціонування формул із семантикою вибачення в англійській мові.

Мета полягає у проведенні комплексного багатоаспектного опису функціонування формул вибачення в умовах спілкування в британській мовній культурі.

Реалізація поставленої мети потребує вирішення низки конкретних **завдань**:

- проаналізувати мовленнєвий акт вибачення як об'єкт сучасних лінгвістичних досліджень;
- описати крос-культурний аналіз вибачення;
- окреслити семантичні особливості формул вибачення;
- встановити умови успіху реалізації формул із семантикою вибачення;
- визначити культурно специфічні особливості реалізації формул вибачення в британській мовній культурі.

Матеріалом дослідження послуговували 200 контекстів, що містять формули з семантикою вибачення.

Теоретичну базу дослідження складають базові положення лінгвістичної прагматики (P. Grice, J. Thomas, P. Brown, S. Levinson, G. Leech, D. Gordon, G. Lakoff, M. A. K. Halliday, T. A. van Deik), соціолінгвістики (E. Goffman, J. Gumperz), теорії мовленнєвих актів (J. Austin, J. Searle, K. Bach, R. M. Harnish), контрастивної прагматики (S. Blum-Kulka, E. Olshtain, G. Kasper, H. Spencer-Oatey).

У ході кваліфікаційної роботи використовувалися **прийоми та методи** дискурсивного, контекстуального та мовленнєво-актового аналізу, а також методи суцільної вибірки, порівняльного та квантитативного аналізу.

Наукова новизна кваліфікаційного дослідження полягає в тому, що функціонування формул з семантикою вибачення розглядається комплексно і багатоаспектно в руслі комунікативно-дискурсивного підходу, який дозволяє вивчити специфіку вживання даних мовленнєвих формул й розкрити культурно-

обумовлені особливості дискурсивної поведінки носіїв британської мовної культури.

У представленому дослідженні робиться спроба комунікативно-прагматичного аналізу мовленнєвих актів, здійснюваних за допомогою формул вибачення, які досі не піддавалися системному вивченню.

Проведене дослідження дозволяє дійти певних висновків, а саме:

1) вивчені формули є засобом висловлення вибачення у реальному спілкуванні. Комунікативне значення, що вони реалізують в дискурсі, визначається умовами успішності висловлених мовленнєвих актів.

2) Англійські мовленнєві формули із семантикою вибачення в реальній комунікації конвенційно використовуються для здійснення не тільки мовної дії вибачення, але і таких різноманітних мовленнєвих актів, як жаль, співчуття, жаління, перепитування/прохання повторити або пояснити сказане, з метою встановлення контакту, розмикання, «втручання» у розмову, переривання спілкування, висловлення обурення з докором, «реабілітації» під час здійснення певних дій невербального характеру. Ці акти мають різні класифікаційні характеристики, є засобами досягнення різних іллокутивних цілей та використовуються за різних обставинах. У зв'язку з цим виявлення та опис функціонування формул вибачення у мовленні передбачає, перш за все, аналіз прагматичних умов успішності відповідних мовленнєвих актів та контекстів їх реалізації.

3) Сутність мовленнєвого акту вибачення полягає в тому, що воно є соціально значущою експресивною дією, спрямованою на досягнення або відновлення соціальної гармонії, необхідність якої з'являється при порушенні норм кооперативної взаємодії. Необхідними умовами для успішного здійснення мовленнєвого акту вибачення є: наявність шкоди, завданої мовцем адресату, усвідомлення відповідальності мовця за подію, що викликає психологічний дискомфорт, а також бажання відновити гармонію спілкування.

4) У британській мовній культурі виділяються три основні різновиди мовленнєвого акту вибачення: емоційне, фатичне та офіційне. З усіх

англійських формул із семантикою вибачення в британській лінгвокультурі тільки форми *(I am) Sorry, Forgive me* та *I apologise / (My/Our) Apologies* використовуються для реалізації власне мовленнєвого акту вибачення, причому функціонування *Forgive me* та *I apologise / (My/Our) Apologies* обмежено контекстними умовами ситуації спілкування, що виводить їх на периферію вживання. Такі формули вибачення, як *Excuse me* та *Pardon (me) / I beg your pardon* є конвенційними засобами вираження інших мовленнєвих актів.

5) Формули з семантикою вибачення *(I am) Sorry, Excuse me, Forgive me, I apologise / (My/Our) Apologies, Pardon (me) / I beg your pardon* не можуть використовуватися в різних комунікативних ситуацій як синонімічні, оскільки відповідно до існуючих в англійській мові культурних конвенцій вживання за кожною з цих формул закріплено власне комунікативне значення та сфера вживання. Таке функціонування формул вибачення у мові відбиває асиметричні відносини між формою та змістом у мові.

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає у тому, що вона є вагомим внеском в прагмалінгвістику, адже є спробою окреслити умови функціонування англійських формул із семантикою вибачення. Окрім того, з теоретичної точки зору важливим є аналіз, спрямований на виявлення інтегральних ознак та умов успішності тих мовленнєвих актів, засобом реалізації яких є англійські формули вибачення. Результати проведеного дослідження сприяють подальшій розробці проблем лінгвістичної прагматики та дискурсивного аналізу.

Практична цінність проведеного дослідження визначається можливістю застосування отриманих висновків для вивчення теоретичних та практичних курсів з загального мовознавства, прагмалінгвістики, теорії міжкультурної комунікації.

Кваліфікаційна робота складається з Вступу, Розділу 1, в якому проаналізовано вибачення як об'єкт сучасних лінгвістичних досліджень, Розділу 2 з описом семантичних особливостей формул вибачення, умов успіху їх реалізації та культурно специфічних особливостей, Висновків до кожного

розділу та Загальних висновків, Списку використаних джерел, що містить 88 джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 71 сторінку.

Апробація роботи : міжнародна конференція The Modern Vector of the Development of Science (USA, Philadelphia), 15.12.2023. Тема «Мовленнєвий акт вибачення як культурний феномен».

РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ УМОВИ ВИВЧЕННЯ ВИБАЧЕННЯ В ДИСКУРСІ

Розділ 1 кваліфікаційної роботи присвячено аналізу різних підходів до вивчення вибачення. Його розглянуто з точки зору Теорії мовленнєвих актів, Теорії ввічливості, а також в рамках міжнародного проєкту *Cross-Cultural Speech Act Realization Project*, в якому представлено масштабні прагмалінгвістичні дослідження вибачення в різних мовах та культурах.

Феномен вибачення протягом багатьох років привертає увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників. Вивчаючи різні аспекти комунікативної взаємодії, лінгвісти намагаються зрозуміти, яким чином вживання певних слів і виразів після здійснення самої дії, яка, на думку мовця, завдає моральної чи фізичної шкоди співрозмовнику, призводить до виправлення ситуації, що склалася. Така постановка питання поміщає у фокус уваги проблему визначення комунікативної дії «вибачення», пов'язану з виявленням того, за яких умов ця дія реалізується, які наслідки має, в чому полягає її соціальне значення.

Пошук відповіді ці питання ведеться, зазвичай, шляхом опису закономірностей функціонування спеціальних мовленнєвих формул, що виражають вибачення. Однак при такому підході виникають проблеми, пов'язані з тим, що, з одного боку, вибачення може виражатися не лише за допомогою цих формул, а й за допомогою інших висловлювань, в семантиці яких значення вибачення немає. З іншого боку, мовленнєві формули, у семантиці яких міститься значення вибачення, можна використовувати у реальній комунікації не тільки як вибачення, а й в інших змістах. Крім того, у різних культурах може не збігатися як набір лінгвальних засобів, які використовуються для вираження вибачення, так і самі умови, в яких виникає необхідність здійснити цю комунікативну дію.

Таким чином, виникає цілий комплекс проблем, пов'язаних з аналізом того, що саме є звичайною комунікативною дією «вибачення» і в яких обставин вона виникає, так і з тим, наскільки різноманітно вживаються в різних культурах мовні засоби, в семантиці яких міститься компонент «вибачення».

1.1. Вибачення як об'єкт сучасних досліджень

Перш за все, розглянемо вибачення з точки зору **Теорії мовленнєвих актів** (далі – ТМА).

На сьогоднішній день у лінгвістиці існує велика кількість робіт, присвячених аналізу вибачення. Різні дослідники намагаються розглядати проблему визначення комунікативної дії вибачення з різних сторін та з різних теоретичних позицій. При цьому практично всі автори, які займаються аналізом вибачення, виходять з того, що вибачення є культурно обумовленим феноменом, а також наголошують на тому, що воно відіграє важливу роль у соціально значущій комунікативній діяльності людини, як один із способів регулювання цієї діяльності, та сприяє запобіганню можливого конфлікту або припинення вже виниклого [Blum-Kulka, House 1989; Olshtain, Cohen 1983; Tavuchis 1991; Vollmer, Olshtain 1989; Wolfston et al. 1989; Wierzbicka 2003; Fahey 200].

Однією з найважливіших характеристик вибачення, важливої для прагмалінгвістичного та крос-культурного аналізу, є те, що вибачення передбачає наявність провини з боку мовця і тим самим є *face-threatening act*, здатним завдати істотної шкоди комунікантам [Brown, Levinson 1978; Olshtain 1989; Stenstrom 1994; Lakoff 2001]. За справедливим зауваженням Р. Лакоффа, мовленнєвий акт вибачення (далі – МА вибачення) більшою мірою, ніж будь-який інший, однаково небезпечний для обох комунікантів, оскільки накладає певний психологічний тягар і на кривдника, і меншою мірою на постраждалого [Lakoff 2001, 201].

На думку Е. Олштайн, у ситуації вибачення мовець демонструє своє бажання применшити в деякій мірі свою власну значущість і визнати перед адресатом свою провину й відповідальність за те, що сталося, а тому сам акт вибачення є «погрозливим» для нього і одночасно «відновлюючим» для адресата [Olshtain 1989, 156].

З цим пізніше погоджується і Р. Лакофф, яка зазначає, що МА вибачення приносить більше користі адресату, ніж мовцю. На її думку, особливу шкоду вибачення завдають мовцю з вищим соціальним статусом, оскільки в цьому

випадку збитки, що завдаються його соціальної особі, є набагато серйознішими [Lakoff 2001]. При цьому Р. Лакофф погоджується з думкою Дж. Сьорля [Searle 1969, 1986], який вважає, що метою даного МА є відновлення гармонії між тим, хто говорить і слухає, оскільки вибачення має ефект компенсації за завдану образою збитки. Р. Лакофф також стверджує, що, незважаючи на те, що вибачення є «загрозливим» МА, воно все одно виконує свою основну функцію, а саме призводить до відновлення комунікативної гармонії [Lakoff 2001, с. 211].

А. Тросборг також погоджується з трактуванням Дж. Сьорля [Searle 1969, 1986], зазначаючи, що МА вибачення спрямований на досягнення соціальної гармонії між тим, хто говорить (вибачається) і слухаючим, а також на відновлення гідності постраждалої сторони. Вслід за Олштайн та Коен [Olshtain, Cohen 1983, с. 20], А. Тросборг звертає увагу на те, що вибачення є соціально значущим явищем, необхідність у якому з'являється завжди, коли відбувається порушення соціальних норм взаємодії, незалежно від того, чи є завдані збитки реальними або лише потенційними [Trosborg 1995, с. 373].

У. Едмонсон [Edmonson 1981] під час дослідження вибачень, вслід за Дж. Сьорлем, стверджує, що акт вибачення є експресивним, його пропозиційний зміст передбачає правдивість даного твердження, тобто у певному ситуативному контексті члени певної соціальної групи мають певні очікування щодо того, який тип комунікації (conversation) може мати місце в даному контексті, і як подібні інтеракції можуть бути ініційовані [Edmonson 1981, с. 273]. При цьому він чітко окреслює наступне: по-перше, комуніканти знають про ситуацію і те, що вони конкретно роблять; по-друге, вони усвідомлюють, що говорять, і яку дію при цьому скоєно [Edmonson 1981, с. 274].

Розмежовуючи те, що сказано, і те, що зроблено, У. Едмонсон оперує поняттям *routine*, яке дозволяє йому обґрунтувати передбачуваність використання певного висловлювання для реалізації певного комунікативного акту за певних обставин [Edmonson 1981, с. 275]. Вчений стверджує, що той факт, що певний стійкий вираз (*fixed expression*) має стійкі асоціативні зв'язки із здійсненням певного акту в комунікації, зовсім не означає, що акт, який здійснює

цю функцію в дискурсі, буде включати цей стійкий вираз або навпаки іншу мовну форму. Виходячи з цього, У. Едмонсон приходиться до висновку, що подібне функціонування стійких виразів у певних обставинах для здійснення особливих дій є той спосіб, який призводить до стандартизації даних виразів [Edmonson 1981, с. 275].

Досліджуючи функціонування вибачень у дискурсі, У. Едмонсон пропонує наступну схему МА вибачення [Edmonson 1981, с. 278]: *APOLOGISE – S did P, P bad for H*. У цій схемі дослідник демонструє, що вибачення є спробою відновлення соціальної гармонії і потрібно тоді, коли мовець (S) вчинив певну дію (P), яка мала негативні наслідки для слухача (H). У тих ситуаціях, коли мовець вибачається, його поведінка вважається соціально-санкціонованою і спрямованою на підтримку іміджу слухача (*socially-sanctioned H-supportive Behavior*) [Edmonson 1981, с. 280]. Якщо вибачення було прийнято, причина конфлікту, яку У. Едмонсон називає *complaint*, зникає, оскільки вона більше не є темою для обговорення. У такій ситуації комунікативна подія, яка була ініційована якимось конфліктом, закінчується висловлюванням, за допомогою якого вибачення приймається, і яку У. Едмонсон називає «Прощення» (Forgive). Автор також розглядає й ситуації, у яких вибачення використовується як *disarming strategy*, тобто передбачає ймовірну шкоду і слугує вибаченням за саме намір завдати шкоди слухачеві [Edmonson 1981, с. 283].

Незважаючи на те, що на початковому етапі більшість прагмалінгвістичних досліджень вибачення проводилося з позицій Теорії мовленнєвих актів (ТМА), не можна не відзначити, що ТМА має певне обмеження, оскільки сконцентрована на розгляді лише ізольованого мовленнєвого акта. Однак слід брати до уваги, що вибачення не функціонує у дискурсі ізольовано. Деякі автори підкреслюють, що вибачення є лише середньою ланкою в набагато складнішому процесі, який починається з внутрішньої необхідності вибачитися і закінчується прощенням [Tavuchis 1991].

Інші дослідники вбачають основний недолік ранніх досліджень вибачення у відсутності уваги до контекстуальних факторів, що впливають на

функціонування мовленнєвих актів у комунікації [Meu 1993]. Також, звертається увагу на необхідність вивчення мовленнєвих актів та їх функціонування в культурному контексті [Wierzbicka 1985; 1994]. Ці та інші ідеї пізніше призвели до виникнення нового підходу вивчення вибачення, який отримав назву дискурсивного.

Не менш важливим у розгляді проблеми аналізу вибачення є те, що багато авторів пов'язують функціонування вибачень з поняттям «ввічливість» та реалізацією принципу ввічливості як одного із способів гармонійної комунікативної взаємодії та регулювання соціальної поведінки людей. Найбільш поширеним підходом до опису вибачення є його вивчення з позицій ввічливості як однієї з форм мовленнєвого етикету.

Австрійська дослідниця Р. Ратмайр називає вибачення однією з форм мовного етикету, яка передбачає «прохання надати прощення». Вона стверджує, що вибачення – це перформативний мовленнєвий акт, перлокуція якого у разі успіху полягає у наданні прощення.

На думку Р. Ратмайр, мовленнєвий акт вибачення складається з трьох компонентів: мовця, який вибачається за свою неправильну поведінку, адресата, якому було завдано шкоди, і заподіяної шкоди [Ратмайр 2003, с. 43]. При цьому автор наголошує на особливій важливості наступної залежності: ніж серйозніша завдана шкода, тим складнішою і трудомісткою має бути формулювання вибачення.

Наступний наш крок – аналіз вибачення з позиції **Теорії Ввічливості**.

Засновниками Теорії Ввічливості є П. Браун і С. Левінсон. Їхня теорія є однією з ключових в прагмалінгвістиці, тому неможливо не проаналізувати вибачення рамках розробленої ними теорії. Як ми вже зазначали вище, саме тлумачення терміну «ввічливість» у лінгвістиці вже багато років викликає суперечність. Так, більшість вчених розглядає ввічливість або як форму етикету, призначену для попередження конфліктів, або як норму поведінки, вироблену суспільством для зменшення суперечностей, що виникають в особистій комунікації [Lakoff 1975, с. 45], або як дискурсивну стратегію, спрямовану на

створення та підтримку гармонійних інтерактивних відносин [Leech 1983]. При цьому багато дослідників відзначають культурну зумовленість функціонування ввічливості. Так, Ш. Блум-Кулка зазначає, що самі системи ввічливості є культурно наповненими, а соціальне розуміння ввічливості перебуває під суттєвим впливом певних культурних цінностей та установок [Blum-Kulka 1992, с. 270].

На відміну від існуючого погляду на ввічливість як форму етикету П. Браун і С. Левінсон розглядають її не як сукупність норм етикету, а як систему стратегій, які використовуються для підтримки «соціальної особи» учасників спілкування. У своїй роботі вони описують цілий комплекс таких стратегій, що вживаються для реалізації різних «загрозливих» та «ліко-підтримуючих» мовленнєвих актів [Brown, Levinson 1978, с. 60].

Дослідження вибачення в рамках Теорія Ввічливості, запропонованої П. Браун і С. Левінсоном, показує наступне: вибачення функціонує як стратегія негативної ввічливості, вживається як пом'якшення «замаху» на «негативне обличчя» слухача. У зв'язку з цим П. Браун і С. Левінсон зазначають, що якщо мовець використовує непрямий спосіб реалізації вибачення, він автоматично здійснює захист своєї власної соціальної особи, що веде до менш ввічливого та менш ефективного вибачення. На їхню думку, успішне вибачення відновлює «негативну особу» слухача і «позитивну особу» мовця, за неминучої шкоди для «негативної особи» самого мовця. Відновлення ж соціальної особи обох комунікантів виникає лише у разі прощення мовця слухачем. Якщо ж той, хто говорить, вибирає стратегію, орієнтовану на його власні інтереси, а не на інтереси слухача, це може призвести до відмови з боку потерпілого прийняти вибачення від того, хто говорить. Таким чином, вибачення розглядається П. Браун і С. Левінсоном як результат встановлення рівноваги між комунікативними інтересами мовця і слухача, з одного боку, і «позитивного» і «негативного обличчя» слухача, з іншого [Brown, Levinson 1978].

Незважаючи на те, що в своїй Теорії Ввічливості П. Браун і С. Левінсон лише зачіпають вибачення, ставлячи їх до групи стратегій негативної ввічливості

[Brown, Levinson 1978, с. 187], вони виділяють так званий «принцип балансу» (balance principle), згідно з яким інтеракція у ситуації вибачення виглядає так: при заподіянні шкоди соціальній особі слухача, останній має право вимагати компенсацію; у відповідь мовець зобов'язаний вибачитися, і якщо його вибачення є відповідним до завданих збитків, воно має бути прийнятим [Brown, Levinson 1978, с. 241].

Дж. Холмс, визнаючи значимість поняття «соціальної особи», що використовується при аналізі стратегій вибачення, особливо підкреслює, що в момент здійснення мовленнєвого акту вибачення цей акт адресований, перш за все, «соціальній особі» адресату, і, на думку Дж. Холмс, служить відновленню соціальних відносин, порушених під час завдання йому шкоди, отже, має ефект відновлення порушеного комунікативного рівноваги (*restore equilibrium*) [Holmes 1990, с. 159-161].

Дж. Ліч розглядає вибачення як, з одного боку, визнання існування певного дисбалансу у відносинах між мовцем та слухачем і, з іншого боку, як спробу відновлення інтерактивної гармонії. Він особливо наголошує, що комунікативний акт вибачення очікується у тих ситуаціях, у яких порушуються соціальні норми, незалежно від того, чи була шкода реальною чи потенційною, а сам акт вибачення вимагає дії чи висловлювання, з допомогою якого можна залагодити ситуацію [Leech 1983, с. 104-105, 125].

Е. Олштайн, за П. Браун і З. Левінсоном, зазначає загрозливий характер вибачення для мовця та його підтримуючій силі для адресата, додаючи, проте, що це твердження не знімає питання у тому, у яких конкретно полягають дані характеристики для носіїв різних мов [Olshtain 1989, с. 156]. Погоджуючись з Дж. Холмс у тому, що основним завданням вибачення є відновлення комунікативної гармонії, Е. Олштайн зазначає, що комунікативні відносини можуть бути відновлені лише певним, існуючим у цій культурі та призначеним для цієї мети способом [Olshtain 1989, с. 156].

Ідеї П. Браун та С. Левінсона також знайшли свій розвиток у роботах сучасних дослідників, які займаються вивченням МА вибачення з позицій контрастивної та крос-культурної прагматики.

Так, положення, висунуті П. Браун і С. Левінсоном, лежать в основі роботи Е. Огерманна [Ogiermann 2006], яка на прикладі трьох мов доводить універсальний характер МА вибачення, відштовхуючись від однієї з ключових ідей даної теорії, за якою ввічливість є основне джерело непрямоті. На прикладі функціонування вибачень у слов'янських мовах Є. Огерман показує, що при непрямому висловленні вибачення в них не обов'язково стають ввічливими.

Ґрунтуючись на ідеї П. Браун і С. Левінсона про виділення «культур позитивної та негативної ввічливості», Е. Огерманн також оперує термінами Г. Хофстеде (Hofstede 1991), визначаючи британську культуру як культуру «індивідуалізму». Відповідно до цього, Е. Огерманн зазначає, що англомовні комуніканти в ситуації вибачення найчастіше вживають мовні форми вираження жалю (expressions of regret) [Ogiermann 2006, 2008].

А. Дж. Майєр (Meier 1998) займається вивченням мовної поведінки носіїв американського варіанта англійської мови та австрійського варіанта німецької мови у ситуації вибачення; вона також аналізує результати, одержані іншими дослідниками. Виявлені відмінності вона пояснює таксономіями стратегій, що використовуються в рамках дослідження, особливостями респондентів, що беруть участь, і методами збору даних. А. Дж. Майєр визнає важливість вивчення мови та культури в процесі дослідження вибачень і стверджує, що, незважаючи на те, що дослідники звертають увагу на культурну обумовленість лінгвістичних даних, у додатку до вивчення вибачення цей аспект рідко потрапляє у фокус їхньої уваги (Meier 1998, 227).

При вивченні вибачень із позицій теорії ввічливості деякі автори поміщають у фокус уваги гендерні аспекти здійснення цієї дії, а також особливості функціонування вибачень у громадській сфері. Так, автор дослідження, присвяченого вивченню стратегій вибачення, що використовуються комунікантами чоловічої та жіночої статі в турецькій та

англійській мові (Hatiroglu 2003), спираючись на ідеї П. Браун та С. Левінсона та на ідеї Г. Хофстеде (Hofstede 1991), звертає особливу увагу на те, що на вибір стратегій вибачення у порівнюваних мовних культурах істотно впливають такі параметри, як гендер та соціальний статус комунікантів, а також ступінь завданої шкоди.

Дж. Холмс (Holmes 1989, 1990, 1995) у своїх роботах досліджує вибачення в новозеландському варіанті англійської мови і пропонує докладний аналіз лінгвістичної ввічливості та гендерних особливостей її реалізації в комунікації (жінки вибачаються більше і частіше, ніж чоловіки), як і Д. Таннен (Tannen 1996, 1998), яка в основному розглядає гендерну обумовленість вибачень в американській мовній культурі.

У той же час К. Крісті (Christie 2005), досліджуючи на матеріалі МА вибачення особливості мовної поведінки британських політиків обох статей у контексті парламентських дебатів та вплив гендеру на частоту використання вибачень, робить висновок, що жінки парламентарі вибачаються набагато рідше за чоловіків-політиків. Після Р. Дж. Уотс (Watts 1992), К. Крісті проводить різницю між «політичною» і «ввічливою» промовою (politic speech / polite speech), і навіть між «політичними» і «ввічливими» вибаченнями. Ґрунтуючись на ідеях С. Харріс (Harris 2001), К. Крісті зазначає, що особливістю парламентської міні-спільноти у Великій Британії є те, що практика його спілкування регулюється особливими правилами (a community of practice), відповідно до яких від учасників публічної комунікації за певних обставин потребується використання «некооперативних», конфліктних стратегій ведення дискурсу, що створює обстановку відкритої конфронтації й розглядається як норма для даного формату комунікативної взаємодії, яка сприймається виключно позитивно. У результаті дії цих особливих дискурсивних правил будь-який публічний обмін думками в Британському Парламенті зовні виглядає як агресивна сутичка учасників обговорення, а у функції опозиції офіційно входить відкрита і різка критика, висміювання і звинувачення правлячої партії та її політики з метою підриву їх позицій (Harris 2001); Christie 2005). Слідом за С.

Харріс, К. Крісті називає подібну поведінку, яке не веде до розриву відносин у рамках парламентських дебатів, «санкціонованою неввічливістю» (sanctioned impoliteness). Автор стверджує, що в контексті парламентських дебатів вибачення є скоріше «політичною», ніж «ввічливою» поведінкою, і може бути засобом вираження інших дій, наприклад, іронії чи недовіри.

Таким чином, як було продемонстровано вище, одні автори підходять до проблеми ввічливості традиційно і розглядають її як мовний етикет, інші спираються на прагматичну теорію ввічливості П. Браун і С. Левінсона і трактують реалізацію вибачення з позицій необхідності збереження «соціальної особи» комуніканта.

Тим не менш, з позицій теорії ввічливості неможливо пояснити, яким чином формується механізм вживання лінгвальних засобів для висловлення вибачення, оскільки поряд з формульними висловлюваннями у різних мовах існують і широко використовуються додаткові способи та засоби вираження вибачення.

Відмінності між значенням і функцією, або, за Дж. Сьорлем, між пропозиційним змістом та іллокутивною силою висловлювання, регулярно виявляються в ході реалізації МА вибачення у реальній комунікації. Так, крім явних експліцитних формул вибачення, які, втім, не завжди висловлюють саме вибачення, існують інші, неконвенційні способи його вираження, причому в різних мовних культурах для цієї мети можуть використовуватися різні мовні форми.

1.2. Крос-культурний аналіз вибачення

Особливий підхід до дослідження вибачень представлений у міжнародному проекті CCSARP (Cross-Cultural Speech Act Realization Project) (Blum-Kulka, Olshtain 1984), в рамках якого було проведено наймасштабніші прагмалінгвістичні дослідження МА вибачення у різних мовах та культурах. Поява цього великого проекту була пов'язана з розвитком у лінгвістиці нового напрямку вивчення дискурсу – контрастивно-прагматичного аналізу (Cross-

Cultural Pragmatics; Interlanguage Pragmatics), націленого на виявлення культурно обумовленої варіативності в реалізації окремих МА на основі їх порівняльного аналізу.

До появи даного проекту вивчення вибачень у різних мовах проводилося з різних теоретичних позицій та під різними кутами зору. В рамках проекту CCSARP дослідження вибачення проводились за єдиною методикою. Новий проект, у якому вибачення розглядалося як сукупність стратегій для реалізації відповідної комунікативної дії, був ініційований роботою Б. Фрезера (Fraser 1981), на думку якого, здійснення дії вибачення зводиться до двох речей: прийняття на себе відповідальності за заподіяння шкоди та жалю за те, що цей збиток мав місце. При цьому наголошується, що вибачення не завжди містить компонент жалю за заподіяння самого акту, який завдав шкоди адресату (Fraser 1981, 262). Ідеї Б. Фрезера потім отримали свій розвиток у роботах низки відомих дослідників (Cohen, Olshtain 1981; Olshtain, Cohen 1983; Blum-Kulka, Olshtain 1984; Olshtain 1989; Blum-Kulka, House 1993).

Метою проекту CCSARP було дослідження функціонування різних МА у різних мовах та культурах, а дослідження проводилися на матеріалі природного мовлення. У рамках запропонованого проектом CCSARP підходу вибачення визначається як культурно-обумовлений набір МА (Olshtain, Cohen 1983), який може включати такі комунікативні дії:

1. здійснення дії вибачення за допомогою використання формули вибачення як індикатора відповідної іллокутивної сили (Levinson 1983, с. 238);
2. визнання відповідальності мовця за завдання шкоди;
3. пояснення причини скоєння провини;
4. пропозиція відшкодування збитків;
5. обіцянка виправитися [Olshtain, Cohen 1983, с. 22].

На основі цього положення були проведені масштабні дослідження, сфокусовані на виявленні крос-культурних подібностей та відмінностей у виборі способів реалізації вибачення у різних мовах, на описі подібностей та відмінностей у мовній поведінці носіїв мови та тих, хто вивчають цю мову як

іноземну, а також на вивченні явища прагматичного перенесення (pragmatic transfer) (Blum-Kulka, Olshtain 1984, 196). Основними методами отримання даних при цьому були анкетування та усна рольова гра, в ході яких інформанти давали свої варіанти відповідей у запропонованих ситуаціях заподіяння шкоди, що відрізняються за характером взаємин між комунікантами і за ступенем заподіяної шкоди.

Як перспективну мету проекту ставилося застосування отриманих під час досліджень результатів у сфері міжкультурної комунікації та комунікативно орієнтованого навчання іноземних мов. До уваги брався вплив соціальних та контекстних факторів, таких як соціально-психологічна дистанція між комунікантами, відносини влади та підпорядкування між ними, ступінь заподіяної шкоди (Olshtain 1989; Wolfson et al. 1989; Vollmer, Olshtain 1989; Blum-Kulka, Kasper).

Початкове завдання вивчення вибачень полягало у дослідженні їх функціонування у мові та пошуку доказів того, що у різних мовах і культурах стратегії вибачення реалізуються по-різному. Проте в результаті досліджень Е. Олштайна (Olshtain 1989), проведених у рамках проекту та на матеріалі різних мов, було виявлено, що в розглянутих мовних культурах не виявилось суттєвих відмінностей у виборі стратегій вибачення. З'ясувалося, що у цих культурах є значна подібність у виборі засобів реалізації вибачення (Olshtain 1989, 171). Зокрема, носії досліджуваних мов для здійснення вибачення регулярно використовували формули вибачення та вираження прийняття на себе відповідальності за заподіяну шкоду, що привело Е. Олштайна до висновку про те, що у разі дії однакових соціальних факторів, однакових контекстних умов та за наявності однакового ступеня шкоди «різні мови реалізують вибачення досить схожим чином» (Olshtain 1989, 171).

Описані раніше Е. Олштайном та Е. Коеном (Olshtain, Cohen 1983) основні стратегії вибачень регулярно з'являлися в мові як носіїв, так і не носіїв. З п'яти запропонованих ними стратегій, які можуть бути використані для здійснення МА вибачення, дві стратегії (вимовлення формули вибачення та прийняття

відповідальності за заподіяну шкоду) не виявляли істотної варіативності, тоді як решта (пояснення, пропозиція про відшкодування збитків та обіцянку виправитися) могли змінюватися в залежності від того контексту, в якому вони з'являлися (Olshtain 1983; Olshtain 1989; Olshtain, Cohen 1989; Vollmer, Olshtain 1989).

Однак заява Е. Олштайна зустріла критику з боку А. Тросборг, на думку якої в «дистантних» культурах (*distant cultures*) все одно будуть існувати значні відмінності в засобах реалізації даного МА та його змістовному наповненні (Trosborg 1995, 405).

В іншому дослідженні Х. Фолльмер та Е. Олштайн звернулися до вивчення реалізації вибачень у німецькій мові, намагаючись знайти закономірність між вживанням вибачень, з одного боку, і соціальними та ситуативними параметрами спілкування (такими як соціальний статус, соціальна дистанція, очікування вибачень з боку постраждалого, серйозності збитків), з іншого (Vollmer, Olshtain 1989). Вони особливо наголошують на тому, що «кривдники» з високою частотністю вживали формули вибачень і визнавали свою відповідальність у всіх досліджуваних ситуаціях, а також те, що ситуативні параметри спілкування були тісно пов'язані з використанням інтенсифікаторів.

Крім наведених вище досліджень, крос-культурне порівняння реалізації МА вибачення проводилося й іншими вченими на матеріалі інших мов (Cohen, Olshtain 1985; House 1988 cited in Kasper 1992; Blum-Kulka, House, Kasper 1989; (Holmes 1990; Bergman, Kasper 1993; Lipson 1994; Marquez 2000; та багато інших). Як основні методи дослідження у цих роботах були використані письмове анкетування та усні рольові ігри. При цьому в ході обробки отриманих даних були виявлені як очевидні переваги, так і суттєві недоліки цих методів збору емпіричного матеріалу, зумовлені відсутністю природної ситуації спілкування, і як наслідок, ймовірним, невірним тлумаченням учасниками експерименту своєї можливої поведінки у тій чи іншій ситуації. Тим не менш, незважаючи на дані обмеження, результати проведених досліджень підтвердили

безперечно залежність обраних способів реалізації вибачень від контекстних та соціальних параметрів спілкування. Отримані результати підтвердили гіпотезу Ш. Блум-Кулки та її колег (Blum-Kulka et al. 1989) про те, що «рутинізовані» (routinised) та ритуалізовані формули вибачення та стратегія прийняття відповідальності за завдану шкоду різною мірою виявляються у різних ситуаціях спілкування. і мають місце в різних мовних культурах.

У зв'язку з цим можна відзначити дослідження особливостей реалізації МА вибачення, проведене на матеріалі трьох мов: американського варіанта англійської, польської та угорської мов (Suszczyńska 1999). Базуючись на ідеях Е. Коен та Е. Олштайн (Cohen, Olshtain 1981, 1983), а також на методологічній моделі CCSARP (Blum-Kulka et al. 1989), М. Сузжінська (Suszczyńska 1999) проводить дослідження формул вибачення носіями кожної з цих мов у різноманітних ситуаціях спілкування та використання інтенсифікаторів разом з певними формулами. Якісною відмінністю даної роботи від усіх інших, проведених у рамках проекту CCSARP, є те, що М. Сузжінська до трьох виділених раніше типів стратегій вибачення (вираження жалю, пропозиції вибачення, прохання про прощення) додає четвертий тип стратегії вибачення, який може бути описаний як «попередження гніву» і найчастіше виражається у вигляді висловлювання «Не злись» ('Don't be angry') (Suszczyńska 1999, 1058).

Ґрунтуючись на ідеях Е. Коен та Е. Олштайн (Cohen, Olshtain 1981; 1983), К. Аймер (Aijmer 1996) розробляє власну систему стратегій вибачення, що включає тринадцять ключових стратегій. Тим самим автор надає нові можливості для більш детального крос-культурного аналізу цього МА. К. Аймер зазначає, що вибачення може бути реалізований як за допомогою тільки однієї формули (e.g. I'm sorry, I apologise), так і кількома формулами (e.g. I'm sorry. I do apologise). Класифікація К. Аймер включає експліцитні стратегії (прямі експліцитні вибачі імпліцитні стратегії, які не містять формул вибачення (giving accounts, minimizing responsibility, etc), а також емоційні (emotional) стратегії (які виражають ставлення того, хто говорить, до ситуації і можуть включати в себе

різні інтенсифікатори) і неемоційні стратегії (non-emotional strategies) (Aijmer 1996, 82-83).

За останні двадцять років у фокусі уваги дослідників вибачення, які працюють у рамках проекту CCSARP, виявлялися американський варіант англійської мови (Cohen, Olshtain 1981; Cohen, Olshtain, Rosenstein 1986; Shardakova 2005; Rundquist 2007), чилійський варіант іспанської мови (Fahey 2005), арабська мова та її варіанти, що існують у різних країнах арабського світу, азіатські мови (японська, корейська, індонезійська та ін), африканські мови. Дослідження проводилися або на основі однієї мови, або в рамках порівняльного крос-культурного опису вибачення з виявленням подібностей і відмінностей у стратегіях, що використовуються при його реалізації.

Інтенсивне вивчення вибачення та способів його реалізації різних мовах проводилося і поза рамками цього проекту (Trosborg 1978; Coulmas 1981; Owen 1983; Holmes 1990 та ін.). У фокусі всіх цих досліджень знаходився аналіз стратегій вибачення та мовних формул його реалізації. Так, А. Тросборг (Trosborg 1995) займалася вивченням мовної поведінки у ситуації вибачення носіїв англійської та датської мови, застосовуючи метод інтерактивної рольової гри. У своєму дослідженні вона не використовувала моделі ситуацій, розроблені для проекту CCSARP, та запропонувала власну, детальнішу систему кодування отриманої інформації. Серед отриманих нею результатів можна відзначити виділені нею стратегії «внутрішньої модифікації» (internal modification) вибачень, до яких вона відносить інтенсифікацію вибачень (upgrading, or intensifying, an apology) і згладжування серйозності завданих збитків (downplaying the severity of the offense) .

У свою чергу, Ф. Кулмас (Coulmas 1981), як було зазначено, розширює перспективу проведеного аналізу та розглядає мовленнєвий акт вибачення як соціально значуще явище, як універсальний мовленнєвий акт, що є у кожній мові й у кожній мовній спільноті. При цьому, на його думку, кожна мова надає свій набір конвенціоналізованих засобів для здійснення цієї комунікативної дії, однак той спосіб, яким культурний контекст реалізує даний феномен, може суттєво

відрізнятися у різних культурних спільнотах (Coulmas 1981; Olsthain 1989), що Ф. Кулмас наочно демонструє з прикладу японської мови у його протиставленні західним мовам.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Дослідження МА вибачення з позиції теорії ввічливості, яке проводиться або в термінах мовного етикету, або з використанням нової термінології, не дозволяє повністю розкрити комунікативний потенціал мовних одиниць з семантикою вибачення та адекватно описати їх функціонування в дискурсі. Тим не менш, дослідження вибачення як комунікативної дії та вивчення використання формул вибачення для реалізації інших МА може бути обґрунтовано глобальним поняттям ввічливості як соціопрагматичної системи комунікативних стратегій.

Незважаючи на те, що вибачення досліджують з різних позицій, нерідко складність викликає саме визначення цієї соціально значущої комунікативної дії. Оскільки вибачення є культурно обумовлений феномен, у різних, особливо «дистантних» культурах, воно здійснюється по-різному, з використанням різних мовних засобів. В свою чергу, суттєво різняться і культурні норми, що регулюють здійснення цього МА, і навіть мовні стратегії його реалізації. Крім того, і в близьких культурах дана проблема виявляється далеко не простою, оскільки мовна формула та комунікативна дія вибачення не мають прямої залежності, а конвенційне значення формули як засобу реалізації вибачення визначається зовнішніми обставинами.

Соціологічно орієнтований аналіз вибачення розкриває складний характер даного комунікативного феномена та його соціальну обумовленість. Крім того, такий підхід дозволяє розглядати використання певних формул у мові як важливий маркер соціально-класової ідентичності комунікантів.

Незважаючи на значні досягнення в галузі вивчення феномену вибачення, у цій сфері досліджень все ще залишається низка невирішених питань, які поки що не отримали висвітлення в жодній з численних робіт з цієї проблематики.

Найбільш актуальними з цих питань є необхідність максимально повного опису всього комунікативного діапазону функціонування мовних форм із семантикою вибачення у дискурсі, а також виявлення всіх типів комунікативних ситуацій вибачення та опис різноманітних способів його реалізації в них.

РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОРМУЛ ВИБАЧЕННЯ В ДИСКУРСІ

2.1. Семантичні особливості формул вибачення

Усі роботи, проаналізовані у Розділі 1, є дослідженнями, присвяченими вивченню власне вибачення, і беруть до уваги те, що у реальній комунікації формули вибачення використовуються для реалізації інших мовленнєвих актів. Дійсно, дослідження подібного вживання є досить складним завданням, оскільки аналіз семантики даних конвенційних формул не дозволяє виявити їх діапазон вживання лише за допомогою вивчення системного значення даних мовних форм, відображеного в сучасних тлумачних словниках, які лише закріплюють нове вживання формульного висловлювання, не даючи вичерпного аналізу функціональної сфери їхнього використання. Незважаючи на те, що практично всі мовні форми з семантикою вибачення часто використовуються в природній мовній діяльності для реалізації комунікативних дій, з вибаченням безпосередньо не пов'язаних, це, проте, не знаходить відображення у словникових статтях. Зупинимось докладніше і розглянемо дефініції англійських формул вибачення, представлені у сучасних словниках англійської мови з метою виявлення їхнього основного семантичного змісту.

До основних значень дієслова *to apologise* відносять вираз вибачень і визнання провини [Collins Concise Dictionary 1995, с. 56]. Іменник *apology*, який при скоєнні вибачення вживається найчастіше у формі множини *apologies*, визначається як усне або письмове вираження жалю або печалі через скоєння помилки [там само]. В інших словниках у подібних дефініціях зазвичай вказується лише ознака «наявність провини» і вказується вживання даних лексичних одиниць у відповідному контексті.

Лексема *excuse* має досить довгий список визначень, які найчастіше вказують на наступні компоненти значення даної мовної одиниці: прохання про прощення (*to seek pardon or exemption for oneself*) та його надання (*to pardon or forgive*); прохання про дозвол піти (*to seek permission for someone, esp. oneself, to leave*) і надання такого дозволу [Collins Concise Dictionary 1995, с. 446].

Іншими словами, значення цієї лексеми визначається через інші мовні форми з семантикою вибачення (*pardon, forgive, apology*), які в цих дефініціях наводяться як однопорядкові одиниці і використовуються як синоніми. При цьому висловлювання *Excuse me!*, що вживається не тільки задля визнання провини, а й також для здійснення інших комунікативних дій, наводиться в самому наприкінці списку визначень. Відповідно до наведеної дефініції, дана формула вибачення може використовуватися для привернення уваги співрозмовника, а також для того, щоб втрутитися в чужу розмову чи висловити незгоду. Список ситуацій, у яких дана формула може використовуватися, мабуть, не є остаточною, проте в інших ситуаціях, на думку укладачів цього словника, користувачі повинні знати самі чи «обчислювати» їх собі самостійно.

Водночас інший словник сучасної англійської мови надає набагато ширший список дефініцій висловлювання *Excuse me!*, відповідно до яких цей вираз може бути також використаний як звернення до адресату з прохання відсторонитися, а також як ввічливий спосіб повідомлення співрозмовнику про бажання поговорити з іншою людиною [Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005, с. 530].

Дієслово *to forgive* у словникових дефініціях визначається як: «перестати звинувачувати» (*to cease to blame*), «пробачити / дарувати прощення» (*to grant pardon*), «звільнити від покарання» (*to free someone from penalty*), «звільнити від відповідальності» (*to free from the obligation*) [Collins Concise Dictionary 1995, с. 498]. У зв'язку з цим цікавим видається той факт, що на другий план відходить семантика дієслова *to forgive* як засобу для висловлення прохання промовця до адресанта про прощення за вчинений вчинок, що, у свою чергу, є ключовим у семантиці *Forgive me* як формули вибачення англійською мовою.

Дуже цікавим є й список дефініцій значень мовної форми *pardon*, відповідно до якого, основним компонентом значення даної форми є прощення: [Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005, с. 1101]. При цьому вживана в якості іменника лексема *pardon* так само має значення «прощення», «звільнення від покарання за провину» [Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005, с. 1101].

Однак найцікавішою, як і у випадку з визначенням значення лексеми *excuse*, є остання дефініція лексеми *pardon*, яка представлена в словнику у складі клішованих виразів *Pardon me* і *I beg your pardon* наступним чином:

1. *Sorry; Excuse me; What did you say!* [Collins Concise Dictionary 1995, с. 970];
2. *used to ask sb to repeat sth because you did not hear it or did not understand it; (formal) used to tell sb that you are sorry for sth you have said or done; (especially BrE) used to tell sb that you are offended by what they have just said or by the way that they have said it* [Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005, с. 126].

Інтерес викликає те, що, по-перше, у одному зі словників (Collins Concise Dictionary) значення представлених формул (*Pardon me; I beg your pardon; Sorry; Excuse me*) повністю прирівнюються друг до друга; по-друге, те, що, на відміну від другого словника, ці значення не описуються у метамовних формулюваннях, як це зазвичай відбувається у словниках, а імплікуються; і, нарешті, те, що за відсутності будь-якого тлумачення у наведених визначеннях повністю відсутній опис тих ситуацій, у яких дані формули можуть бути використані тим чи іншим способом. У той самий час тут зберігається загальна для словникових дефініцій тенденція до того, що вживання формул вибачення не диференціюється, у результаті вони видаються абсолютно синонімічними. Незважаючи на те, що в дефініціях, запозичених з іншого представленого словника (Oxford Advanced Learner's Dictionary), частину зазначених недоліків знято, але це не вирішує проблеми необхідності чіткішої диференціації ситуацій, що вимагають використання тієї чи іншої форми вибачення, і їх більш докладного опису.

Словникова дефініція значення лексеми *sorry* фокусується на поняттях «жаль», «співчуття», «жаління», «сум» (*feeling or expressing pity, sympathy, grief or regret; affected by sorrow; sad; causing sorrow or sadness; (interj) exclamation expressing apology*) [Collins Concise Dictionary 1995, с. 1284]; *feeling sad and sympathetic; feeling sad and ashamed about sth that has been done; feeling disappointed about sth and wishing you had done sth different or had not done sth* [Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005, с. 1460]. Як і у випадку з іншими розглянутими вище мовними формами з семантикою вибачення, найчастіше для

природної комунікації вживання цієї лексеми у складі висловлювання *I'm sorry* в одному зі словників (Collins Concise Dictionary) винесено на периферію та вміщено в кінець загального списку як засіб вираження вибачення. У той же час інший словник представляє ще ряд дефініцій цієї форми, як, наприклад, засоби вираження незгоди, оголошення поганих новин, прохання повторити сказане, а також виправлення наданої інформації [Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005, с. 1460]. Тим не менш, незважаючи на деякі зазначені переваги сучасної словниково-енциклопедичної літератури, лексичне визначення мовної форми *sorry* не дає адекватного уявлення ні про типи комунікативних значень, що виражаються нею, ні про умови її використання в мові, ні про особливості її функціонування в дискурсі.

Все це, втім, також стосується і розглянутих вище дефініцій значень всіх інших лексичних одиниць із семантикою вибачення. Подані в сучасних словниках англійської мови дефініції аналізованих мовних форм розпливчасті, різні лексичні одиниці нерідко визначаються в них один через одного і часто трактуються як синонімічні, що жодною мірою не дає відповіді на питання про те, як дані формули функціонують у природній мові і як формується їхнє комунікативне значення.

Незважаючи на те, що деякі з ужитків цих формул, що склалися на даний момент, в мові знайшли своє місце в словникових описах, закономірності функціонування формул вибачення в мові не розмежовуються в них ні семантично, ні ситуативно. Іншими словами, у наведених словникових дефініціях, з одного боку, немає чіткого розмежування формул вибачення за тими ситуаціями, у яких можуть зустрічатися, а, з іншого, не береться до уваги те, що, крім МА вибачення, формули з семантикою вибачення можуть використовуватися і для реалізації інших мовних актів, з вибаченням безпосередньо не пов'язаних. Проведення адекватного аналізу таких мовленнєвих актів лише на рівні окремо взятого висловлювання неможливо, оскільки лише за наявності ширшого комунікативного контексту можна виявити

ті комунікативні сенси, які у різних умовах висловлюють учасники спілкування у вигляді формул вибачення.

В межах нашого дослідження ми розглянемо умови успішності реалізації мовленнєвого акту вибачення і намагатимемося виокремити відповідні дискурсивні події їх функціонування.

2.2. Умови успіху реалізації формул із семантикою вибачення

Отже, розглянемо умови успішності реалізації формульних висловлювань з семантикою вибачення.

З точки зору Теорії мовленнєвих актів, іллокутивний, або мовленнєвий, акт є основною одиницею комунікації, а розгляд та опис комунікативного процесу (дискурсу) у термінах мовних актів передбачає включення в аналіз різних за природою «попередніх умов», що служать основою для виділення та диференціації різних мовленнєвих актів. Система умов успішності (*felicity conditions*) для мовних актів вперше була розроблена одним із основоположників Теорії мовленнєвих актів Дж. Остіном.

Пізніше Дж. Сьорль розвинув ідеї Дж. Остіна і запропонував свою класифікацію умов успішності мовленнєвих актів, що систематизує параметри, необхідні для здійснення іллокутивних актів, і включає:

- умову пропозиційного змісту, що визначає основний семантичний зміст висловлювання;
- попередню умову, що описує контекстні обставини реалізації мовленнєвого акта;
- умову щирості, або психологічний стан, що виражається говорить при здійсненні ним мовленнєвого акту;
- істотну умову, що встановлює можливість даного висловлювання вважатися конвенційним способом висловлювання певного МА [Сьорль 1962, с. 209].

Відповідно до розроблених ним критеріїв виділення та опису типів мовленнєвих актів вибачення, реалізований дієсловом *apologise* («вибачатися»), Дж. Сьорль відносить до групи експресивів, іллокутивна мета яких полягає в

тому, «щоб висловити психологічний стан, що задається умовою щирості щодо стану речей, визначеного в рамках пропозиційного змісту» [Серль 1986, с. 183]. Вчений зазначає, що експресиви не мають будь-якого наряду пристосування, оскільки реалізуючи експресивний акт, мовець не намагається «пристосувати» ні реальність до слів, ні слова до реальності, швидше за все передбачається істинність судження [Серль 1986, с. 183]. У цьому він стверджує, що «істинність судження, вираженого експресивом, входить з його пресуппозиції» [Серль 1986, с. 184].

Згодом Т. ван Дейк запропонував свою систему прагматичних умов успішності мовних актів, що включає чотири основні умови:

- 1) Мовець знає, що p ;
- 2) Мовець думає, що p ;
- 3) Мовець хоче p ;
- 4) Мовець вважає, що p – добре, тощо.

Опис мовленнєвих дій з таких позицій дозволяє виявити їх сутнісні характеристики, що визначають те конвенційне комунікативне значення, яке реалізується в процесі спілкування за допомогою цих дій, незалежно від мовної форми, що використовується для їх здійснення. Іншими словами, даний підхід дає можливість вийти за межі традиційного лінгвістичного аналізу, у центрі уваги якого знаходиться опис семантики лінгвістичних одиниць, з чого і виводиться комунікативне значення висловлювань, що виражаються цими одиницями. Враховуючи, що в умовах реального спілкування сенси, що виражаються, часто не відповідають семантичному змісту експлікують їх мовних форм, розгляд комунікативної взаємодії в термінах мовних актів та умов їх успішного здійснення представляється найбільш продуктивним. Усе це повною мірою належить до вивчення закономірностей функціонування формул вибачення, які можуть бути засобом реалізації різних мовленнєвих актів.

Грунтуючись на запропонованих Дж. Остіном, Дж. Сьорлем і ін. параметрах, розглянемо докладніше умови успішності реалізації мовленнєвого акту вибачення.

Проведений аналіз лінгвістичних робіт вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячених вивченню різних аспектів реалізації мовленнєвого акту вибачення, показує, що при описі цього явища більшість дослідників відштовхується від семантики мовних формул вибачення, залишаючи поза увагою сутність цього мовленнєвого акту та умови його функціонування. Такий підхід, у свою чергу, призводить до помилкового уявлення про те, що всі мовні формули вибачення є засобом реалізації однойменного мовленнєвого акту.

У фокусі уваги нашого дослідження є виявлення сутності мовленнєвого акту вибачення, умов та засобів його здійснення, а також виявлення факторів, що впливають на вибір лінгвальних форм його вираження.

Як уже зазначалося вище, необхідність у вибаченні з'являється при порушенні норм кооперативної взаємодії і за наявності у мовця бажання відновити комунікативну гармонію, що склалася до здійснення негативної події. Іншими словами, моїєць, завдавши якоїсь шкоди, повинен відчувати, з одного боку, ніяковість або каяття за те, що сталося, а з іншого – бажання змінити негативну оцінку його дій, що склалася у адресата. Саме ці обставини змушують його здійснити особливу комунікативну дію, за допомогою якої він одночасно інформує співрозмовника про свій психологічний дискомфорт і намагається виправити стан справ, що склався. Наприклад:

Sorry for the delay in informing you (пряме спостереження)

Oh, sorry, did I step on your foot? (пряме спостереження)

У цих прикладах формула (*I am*) *sorry* використовується для висловлення вибачення за скоєння провини, перший у тому числі призвів до моральної шкоди (і, можливо, потенційних матеріальних наслідків), а другий – до фізичного збитку для адресата. При цьому крім шкоди (моральної чи матеріальної, реальної чи потенційної), у даних прикладах присутні й інші складові, а саме наявність психологічного дискомфорту в обох учасників комунікації, а також бажання з боку мовця попередити можливе порушення кооперації або відновити вже порушену гармонію у відносинах.

У наступному прикладі британське друковане видання *The Independent* вибачається перед Джейн Флетчер, виконавчим продюсером програм *Live Earth* і *Saving Planet Earth Live*, фотографія якої з'явилася на сторінках видання помилково замість фотографії іншої Джейн Флетчер, голови прес-служби телевізійного каналу BBC1, яка звільнилася зі скандалом:

On Sunday, October the 7th, we published an article headlined “Pressure Grows for more BBC Bosses to go over Crowngate “. In a list of those who had resigned we named Jane Fletcher, who had been BBC1’s Head of Press. Due to an error the accompanying photograph was of a different Jane Fletcher, the freelance executive producer of “Live Earth” and “Saving Planet Earth Live” who of course had no involvement in “Crowngate”. We apologise to her for the embarrassment caused [The Independent, 14 October 2007].

У цьому прикладі за допомогою вибачення мовець (видавець) намагається мінімізувати моральний і психологічний дискомфорт, який зазнав адресат через появу його імені в пресі і залучення його до скандалу в засобах масової інформації.

Як видно з наведених вище прикладів, у кожному з описаних випадків ситуації, що вимагають вибачення, дещо різняться. Для визначення сутності вибачення, розглянемо докладніше умови, необхідних його успішної реалізації.

У сучасній прагматиці робилися неодноразові спроби опису мовленнєвого акту вибачення, які проводилися з різних теоретичних підстав. Більшість дослідників при цьому виходить з того, що МА вибачення є соціально значущим експресивним мовленнєвим актом, спрямованим на досягнення або відновлення соціальної гармонії між комунікантами (Goffinan 1967; Searle 1969; Olshtain, Cohen 1983; Leech 1989; Holmes 1983; Holmes 1983; Trosborg 1995; та ін). Багато хто з цих вчених також розглядають комунікативні умови, необхідні для успішного здійснення МА вибачення у дискурсі. Основні параметри вибачення при цьому зводяться до таких положень:

1) умова пропозиційного змісту: мовець визнає вчинення певних збитків, реальних чи потенційних, а також повністю усвідомлює тяжкість своєї провини;

2) попередня умова:

- подія, що відбулася є недоречно, неправильно чи помилково;
- мовець завдає адресату шкоди, яка може бути як моральною, так і матеріальною;
- впевнений, що адресат очікує від нього вчинення вибачення, інакше в найближчому майбутньому можлива поява неприємних для нього наслідків;

3) умова щирості:

- шкода, завдана мовцем, мотивує виникнення у нього певного психологічного дискомфорту;
- мовець відчуває каяття за те, що сталося, і бажання змінити оцінку своїх дій, що склалася у адресата;

4) істотна умова:

- вибачення є засобом відновлення порушеної кооперації та досягнення комунікативної гармонії, що склалася до вчинення негативної події.

Таким чином, суть вибачення зводиться до того, що за допомогою виголошення в певних обставинах певних слів той, хто говорить одночасно, приймає на себе відповідальність за завдану адресату шкоду, висловлює жаль з цього приводу і, пропонуючи адресатові прийняти це як компенсацію шкоди, просить його зберегти існуючий баланс у стосунках.

Однак перш, ніж ми розглянемо ці умови успішності докладніше, слід зазначити й наступне. Оскільки при описі умов успішності вибачення виникає питання про розмежування існуючих різновидів вибачень, необхідно виявити ті формальні підстави, які дозволять нам виділити певні типи вибачень.

Як зазначалося вище, мовні засоби, вживані для реалізації певного мовленнєвого акта, варіюються не лише у різних мовах, а й у межах однієї мовної культури для реалізації одного й того ж мовленнєвого акту. Так, в англійській мові для реалізації мовленнєвого акту вибачення використовуються формули *I am sorry*, *I apologise*, *Forgive me* та інші. Вибір форми залежить від таких умов як:

- соціально-психологічна дистанція між учасниками спілкування;

- комунікативний статус учасників спілкування;
- комунікативні обставини (setting) (обстановка спілкування);
- ставлення мовця до скоєного (тобто вживана мовцем формула вибачення залежить не стільки від того, наскільки об'єктивно серйозним є завданий збиток, як від суб'єктивної інтерпретації та оцінки цієї шкоди мовцем).

Розгляд МА вибачення з таких позицій дозволяє дійти висновку, що в залежності від умов ситуації спілкування цей мовленнєвий акт реалізується в мові в одному з трьох варіантів:

- вибачення **емфатичне** : *I'm really sorry, I'm late. The traffic's been a nightmare;*
- вибачення **фатичне** : *Sorry. Wrong number;*
- вибачення **офіційне** : *We apologise for any offence caused by the language in this programme and have taken immediate action in the hope that subsequent repeats will not offend.*

Фатичне вибачення має місце тоді, коли мовець, незалежно від свого ставлення до провини, вважає ступінь заподіяної шкоди мінімальним, але, проте, достатнім для того, щоб порушити існуючий баланс у відносинах із співрозмовником. Такі параметри, як соціально-психологічна дистанція між учасниками спілкування, їх комунікативний статус та обстановка спілкування впливають на вибір форми фатичного вибачення з прийнятого в мовній культурі списку допустимих варіантів, але не визначають суті цієї комунікативної дії.

Фатичному вибаченню можна протиставити **емфатичне** вибачення, головними чинниками при здійсненні якого є: високий ступінь серйозності завданої адресату шкоди, прийняття відповідальності за цей збиток, емоційне ставлення мовця до вчиненої ним провини, бажання мовця заглидити свою провину перед адресатом.

Так само, як фатичне, емфатичне вибачення виражається тим, хто вчинив реальну чи передбачувану провину, щодо того, кому ця провина завдала шкоди, відповідно до норм соціальної взаємодії, прийнятих у цій культурі. Особливістю емфатичного вибачення є те, що у фокусі комунікативного наміру мовця є

бажання висловити своє ставлення до провини і прийняти на себе повну відповідальність за завдану шкоду. Усі інші чинники впливають на вибір мовної форми висловлювання цього комунікативного наміру, не змінюючи його сутності.

Таким чином, фатичне та емпатичне вибачення відрізняються тим, яка з умов успішності МА вибачення знаходиться у комунікативному фокусі при їх здійсненні. У разі фатичного вибачення у комунікативний фокус потрапляє «Суттєва умова», у разі емпатичного вибачення у комунікативному фокусі знаходиться «Умова щирості». Відповідно, ця обставина впливає на те, які мовні форми використовуються для вираження кожного з цих типів вибачення – конвенційні клішовані формули (з набору яких робиться вибір при здійсненні фатичного вибачення) або вільні, неконвенціоналізовані форми, що вживаються у поєднанні з клішованими засобами при емпатичному вибачення. В іншому умови реалізації цих типів вибачення збігаються [Ківенко].

Офіційне вибачення при цьому функціонує як би в іншій комунікативній площині: особливі контекстні параметри реалізації виводять у комунікативний фокус «Умова пропозиційного змісту», нейтралізуючи дію «Умови щирості» та «Істотної умови», оскільки акти офіційного вибачення здійснюються в обстановці несиметричних комунікативних відносин між учасниками спілкування та переслідують специфічні соціальні цілі, пов'язані з особливими ритуалами організації суспільного життя в даній мовній культурі [Ківенко].

Для кожного з цих типів вибачень визначальними будуть різні параметри. Так, для «офіційного» вибачення системоутворюючим критерієм буде специфічна обстановка спілкування, яка зазвичай визначається як «офіційна» або «публічна», і в рамках якої кожен учасник комунікації діє відповідно до запропонованої йому соціальної ролі, що зумовлює його комунікативний статус. Вибачення за таких обставин здійснюється відповідно до певного порядку, з певного приводу та у певній, регламентованій соціальними правилами формі. При цьому відносини між комунікантами, а також їхнє ставлення до завданих збитків та ступінь відповідальності за цю шкоду відходять на задній план. Саме

в таких обставинах офіційні особи вибачаються постраждалій стороні як від себе особисто (як відповідальної за завдану шкоду), і від імені своєї організації. В останньому випадку особа, яка здійснює вибачення, може і не мати відношення до того, з приводу чого вона вибачається. Наприклад:

As editor, I'd like to apologise to all who've written to complain. I accept the criticism [Jamie Donald, Editor of The Daily Politics Conference Special. BBC 2].

До цього типу вибачення уналежнюємо так звані «знеособлені» вибачення, як у письмовій чи усній формі якась організація вибачається перед публікою за заподіяні незручності. Наприклад:

Our apologies for this error [The Independent, 14 February 2008].

У разі фатичного вибачення домінуючим фактором є необхідність для учасників спілкування дотримуватися конвенцій і норм соціальної взаємодії в різних обставинах спілкування. Ступінь щирості вибачення виявляється при цьому нерелевантною, оскільки головною вимогою у цих обставин є виконання правил соціального етикету. При цьому фатичне вибачення є актом міжособистісної комунікації і завжди здійснюється тією людиною, яка заподіяла реальну або віртуальну шкоду і яка за допомогою цього акту приймає на себе відповідальність за цю шкоду, щодо людини або групи людей, яким ця шкода була завдана.

Далі розглянемо детальніше, як зазначені умови успішності реалізуються у кожному із запропонованих нами МА вибачення.

Умова пропозиційного змісту, що визначає основний семантичний зміст вибачення, зводиться до визнання мовцем факту заподіяння деякої шкоди адресату і його прохання не брати це до уваги в їх подальших відносинах. Крім того, при реалізації вибачення мовець не тільки визнає завдання певної шкоди, реальної чи потенційної, моральної чи матеріальної, він також повністю усвідомлює і тяжкість даної провини, а за допомогою виголошення вибачення мовець демонструє своє прагнення добитися вибачення з боку адресату. Наприклад:

Sorry about yesterday. Can you give me a little bit longer? Please?
[Teachers, с. 54].

And I want to apologise for last night, I made an awful ass of myself! I am sorry [Teachers, с. 67]

У першому прикладі мовець вибачається за власну неправильну поведінку, яка негативно вплинула на його співрозмовника, принесла йому моральні та психологічні страждання. Друга ситуація є більш формальною в порівнянні з попередньою, і в ній мовець просить вибачення за свою помилкову поведінку, яка зробила негативний вплив як на його співрозмовника, так і на нього самого.

При цьому важливою відмінністю емпатичного вибачення від фатичного або офіційного є те, що в ситуації емпатичного вибачення мовець експлікує свої почуття з приводу негативної події, що відбулася, заподіяла серйозної шкоди одному з комунікантів, а у фокусі знаходиться сам мовець, який щиро хоче, щоб його пробачили, та його емоції, а саме – глибокий психологічний дискомфорт та визнання власної відповідальності.

Так, у наступному прикладі мовець вибачається за те, що видав адресата, повідомивши справжню причину, через яку той не був на роботі. Мовець відчуває щире каяття і дає обіцянку не допускати подібних дій у майбутньому:

- *Did you tell him I wasn't really ill?*

- *Sorry, it just slipped out. It won't happen again, promise* [Teachers, с. 87].

В офіційній ситуації, наприклад, у разі публічних вибачень чи вибачень від імені організації за допомогою письмової комунікації, реалізація МА вибачення є здійсненням бажання мовця дотримуватися загальноприйнятих правил, прийнятих у данній спільноті та підтримки власного позитивного іміджу. У цих обставинах, незважаючи на те, що мовець визнає факт заподіяння шкоди, прощення адресата для нього не має вирішального значення. Так, наприклад, коли одне з британських друкованих видань оголосило про бажання провідної топ-моделі стати матір'ю за

допомогою медицини, що не було підтверджено фактами, видавництво принесло постраждалій стороні свої вибачення, щирість яких ні для кого не мала значення:

We now accept that Kate Moss has not expressed any such views and we unreservedly apologise to her for any distress caused to her by the publication of the story and the intrusion into her privacy [Ananova, 11 May 2001].

Ритуальна ситуація спілкування та здійснення фатичного вибачення також характеризується тим, що мовець усвідомлює і визнає заподіяння певної шкоди адресату, проте він переконаний у тому, що ця шкода мінімальна і не потребує прощення. У той же час, мовець таки прагне підтримати комунікативний баланс і реалізує вибачення з тим, щоб, як і у випадку з офіційними вибаченнями, виявити повагу до загальноприйнятих правил мовної поведінки та, у термінах П. Браун і С. Левінсона, зберегти своє «обличчя» та «обличчя» адресату.

Попередня умова, що встановлює контекстні параметри, необхідні для реалізації всіх типів мовленнєвого акту вибачення, описує подію, що відбулася, як негативна для адресата, недоречна, неправильна або помилкова, що може згодом призвести до розбіжностей між комунікантами. При цьому мовець усвідомлює, що здійснення ним акту вибачення очікуване, оскільки дозволить йому уникнути неприємних наслідків у майбутньому. Крім того, у ситуації здійснення емпатичного вибачення обов'язковою умовою буде визнання мовцем власної вини у завданні шкоди співрозмовнику. Так, у наведеному нижче прикладі один із учасників спілкування попросив іншого здати за нього роботу, а той забув зробити. В результаті його колега накричав на нього, за що пізніше став вибачатися:

- I'm sorry I got angry. It's just that...

- No you're right. I should have handed it in.

- Yeah I'm sorry. I mean it was my own fault. I ought to have done it myself.

- Yeah [Teachers, с. 87].

Мовець визнає свою провину перед адресатом і бере на себе відповідальність за негативну для нього подію, що відбулася, показуючи тим самим, що причина неприємностей, що сталися, перебуває в ньому самому. При цьому використання висловлювання *it was my own fault* служить прямою вказівкою на винуватця того, що сталося (тобто мовця) і посилює вибачення, що вже принесені ним.

Офіційне вибачення також має відмінні риси в рамках попередніх умов успішності. Оскільки негативна подія обов'язково призводить до зміни існуючого порядку речей, мовець вживає вибачення для того, щоб повернути ситуацію в первісний стан. При цьому реалізація вибачення також допомагає мовцю дотримуватися існуючих норм соціальної взаємодії та підтримувати стосунки з іншими учасниками комунікації. Найбільш показовим прикладом цього є інституціоналізований контекст, коли, наприклад, представник організації змушений вибачитися за затримку, яку він не міг запобігти. У такому разі даний представник ідентифікує себе зі своєю організацією та говорить від її особи. Наприклад, коли по BBC було показано комедія *After You've Gone*, у якій широко використовуються недоречні для недільного дня висловлювання, канал вибачився перед телеглядачами, які морально постраждали або вважали себе ображеними даними висловлюваннями, наступним чином:

*The programme was originally broadcast at 8.30pm and was deemed suitable for this time but we are sorry that some viewers considered the language unsuitable especially when the programme was repeated late afternoon on Sunday. <...> **We apologise for any offence caused by the language in this programme and have taken immediate action in the hope that subsequent repeats will not offend** [BBC 1, 17 January 2007].*

У даному прикладі канал просить вибачення з приводу допущеної помилки, пояснюючи це тим, що спочатку дана комедія повинна була демонструватися (що і було зроблено) у вечірній час, і вибачається перед телеглядачами.

Крім того, мовець також може вибачитися або від своєї особи, але за провину, вчинену третьою особою, або він може говорити від імені третьої особи, винної у заподіянні деякої шкоди адресату. Наприклад: *I must apologise for my staff* [British National Corpus]. використовується у разі, коли керівник бажає виправити несприятливу для компанії ситуацію, що сталася з вини одного з її співробітників.

У разі фатичного вибачення, як було зазначено вище, перед комунікантами стоїть завдання дотримуватися сформованих конвенцій і норм соціальної взаємодії. При цьому, незважаючи на наявність шкоди з боку того, хто просить вибачення, його щирість не є релевантним фактором успішності вибачення, оскільки в подібній ситуації найважливішим завданням для нього є виконання правил мовного та соціального етикету.

Умова щирості, що експлікує психологічний стан мовця в момент здійснення мовленнєвого акту, в ситуації вибачення реалізується, з одного боку, наявністю у нього певного психологічного дискомфорту, викликаного завданими ним збитками, а, з іншого боку, каяттям за те, що сталося, і бажанням змінити складля обох комунікантів ситуацію.

При розгляді емпатичного вибачення, невід'ємною рисою якого є щире каяття того, хто говорить у скоєнні або допущенні негативної для адресата події, важливим виявляється той факт, що мовець також повністю визнає свою провину. У ситуації емпатичного вибачення мовець щиро шкодує і переживає з приводу неприємної і для нього, і для його співрозмовника події, і, як наслідок, він просить вибачення, якого дійсно потребує, оскільки отримання шуканого вибачення є єдино можливим способом для того, щоб вибачитися, знайти внутрішній душевний спокій. Проілюструємо прикладами:

1) *Penny: Kurt, I am sorry for letting you down when I first arrived. You wanted me to pretend to be your girlfriend, I refused and I apologise for that lack of support.*

Kurt: It's all forgotten.

Penny: That's very nice of you.

2) *Penny: And then pretending that I wanted to spend time with you after school when I really didn't. Sorry.*

Carol: Ok... minded... [Ok. Nevermind it]

В обох ситуаціях щирість адресантів вибачення та їхнє справжнє каяття призводять до відновлення комунікативної гармонії та міжособистісних відносин. Крім того, окрім відповідних до ситуації формул вибачення, мовці також використовують й додаткові мовні засоби для отримання прощення, а саме – визнання і пояснення причини своєї невірної поведінки стосовно свого співрозмовника. Таким чином, у разі реалізації емпатичного вибачення всі вищенаведені умови виконуються, а саме – мовець відчуває неудаване каяття і бере на себе провину за вчинення дії, яка завдала шкоди співрозмовнику.

Офіційне вибачення відрізняється від емпатичного за даним критерієм (умовою щирості) такими характеристиками: оскільки мовець не перебуває з адресатом у соціально та психологічно близьких відносинах, то визнання його провини та каяття не спрямовані на підтримку психологічної близькості, а МА вибачення буде лише інструментом для досягнення шуканого соціально-гармонічного для всіх комунікантів стану справ. Так, на скарги телеглядачів каналу BBC, які бажали побачити пряму трансляцію промови лідера Консервативної партії, а побачили студійний запис інтерв'ю з колишнім лідером тієї ж партії, було дано таку відповідь:

We made a poor editorial decision on the The Daily Politics yesterday to withdraw from William Hague's speech to the Conservative Party Conference in order to talk to Michael Howard. As editor, I would like to apologise to all who have written to complain. I accept the criticism [BBC 2, 4 October 2006].

З цього прикладу видно, що, хоча редактор вибачається від усієї редакції і приймає критику, він, тим не менш, не відчуває щирого каяття і не

визнає особистої відповідальності за розчарування телеглядачів, що у разі офіційних вибачень і не потрібно.

Фатичне вибачення, яке в принципі не припускають щирості в побутовому розумінні у відносинах між комунікантами, з точки зору цієї умови успішності можна охарактеризувати так:

- мовець може як шкодувати, так і не шкодувати про заподіяння шкоди адресатові;

- ступінь визнання власної провини і ступінь каяття мовця можуть бути мінімальними або взагалі відсутніми, хоча ці характеристики в даному випадку не є релевантними, оскільки єдиним спонукальним мотивом для здійснення розмовляючим МА вибачення є прагненням підтримати комунікативний баланс і дотриматися принципу кооперації в його міжособистісних відносинах з адресатом.

У наведеному нижче прикладі Джефф, прийнявши відвідувача своєї подруги за порт'є в готелі, просить його заодно прибрати з номера брудний посуд. Дізнавшись, що це не входить в обов'язки даного службовця, він вибачається за своє прохання, викликане незнанням його обов'язків, і, проте, все ж таки просить його зробити це:

Jeff: Maybe you could just do the dishes and empty the trash.

Anna: I'm sure this is not his job.

Jeff: I'm sorry. Is this a problem?

William: Ah – no. It's fine.

У разі такі характеристики, як ступінь провини чи щирість мовця, є абсолютно нерелевантними успішної реалізації фатичного вибачення, оскільки головною вимогою у даних обставин є виконання правил соціальної взаємодії.

Остання умова успішності, яка буде розглянута нами для встановлення умов реалізації МА Вибачення, у ТМА одержала назву «істотна умова» (essential condition). Вона встановлює конвенційне комунікативне значення, що приписується здійснюваному мовленнєвому акту. На наш

погляд, у разі вибачення будь-яке висловлювання, що використовується для реалізації цієї мовної дії, має, відповідно до ТМА, відповідати наступній вимозі: цей вислів має бути конвенційним способом висловлення вибачення в даному лінгвокультурному співтоваристві, тобто мовець, використовуючи певну мовну форму у значенні вибачення, має намір за допомогою даного висловлювання здійснити МА вибачення.

У ситуації здійснення емпатичного вибачення це є показником прагнення мовця відновити комунікативну гармонію, а використовувана ним конвенційна формула має бути інструментом реалізації його прагнення – відновити вихідний стан справ. Наприклад:

1) *Listen, Bridge, I'm sorry, I've fucked up. I can't make it next weekend <...> But maybe we'll do it another time* [Fielding 1999, с. 98].

2) *Claire: Oh dear, flowerpot's broken down. Please, forgive me – it was an accident.*

Kelly: Don't worry. It was no use (пряме спостереження)

В обох наведених ситуаціях конвенційні формули *I am so sorry* і *Forgive me* не тільки служать для здійснення комунікативної дії вибачення, але ще й особисто наповнені внутрішнім жалем мовця про скоєну ним провину. При цьому, за результатами нашого дослідження, формула *Forgive me* служить виключно для реалізації емпатичного вибачення, в той час як мовна форма (*I am*) *sorry*, крім МА вибачення, широко використовується в природній комунікації для реалізації більш широкого спектра мовних дій, таких як жаль, співчуття, вболівання, тощо.

Офіційне вибачення дає змогу відновити комунікативну гармонію та є конвенційним способом здійснення даної соціально зумовленої дії. Наприклад:

On June 12, we published a story saying that Frank Skinner was part of the "Leicester City Three" who were cleared of rape allegations during a team trip to Spain's La Manga resort. This should have read Frank Sinclair and we apologise

unreservedly to Mister Skinner for any distress and we are happy to put the record straight [Ananova, 16 June 2004].

У цьому прикладі видно, що редакція переплутала ім'я обвинуваченого у злочині і через цю помилку піддала людину глибоким моральним стражданням. За заподіяні хвилювання редакція вибачається перед постраждалою людиною шляхом публікації публічного спростування, в ході якого також пояснює витoki виникнення проблеми, що призвела до цієї помилки.

Фатичне вибачення є ритуальним способом відновлення формальної комунікативної гармонії, при цьому мовець здійснює даний мовленнєвий акт відповідно до існуючих у суспільстві правил спілкування та норм соціальної взаємодії, зумовлених існуючими в суспільстві конвенціями. Наприклад, у ситуації зіткнення двох перехожих, що поспішають на вулиці, обидва комуніканти швидше за все вимовляють *(I am) sorry*, оскільки дана мовна формула є конвенційним засобом вибачення при зіткненні з перехожими на дорозі і впізнається як така всіма учасники інтеракції в англійській мовній культурі.

Крім тих випадків, коли вибачення реалізується за допомогою відповідних формул, у реальній комунікації досить частотні ситуації, в яких вибачення реалізується побічно, за допомогою інших мовних засобів, у семантиці яких компонент вибачення як такий відсутній, що можна спостерігати у наступному прикладі:

I took four bottles on Friday, but it was my birthday – you know – I was having a party and it was late so I borrowed some. I bought something to replace it.

У цьому прикладі мовець приходять в офіс з бутилкою вина, якеувін приніс у рахунок випитого раніше, і пояснює причину, через яку він запозичив чужі напої. Як виправдання свого вчинку мовець нагадує, що святкував свій день народження, а чуже вино було випите тільки через те, що свято тривало допізна. Як видно з прикладу, у ньому відсутні формули вибачення, однак,

беручи до уваги низку факторів, а саме – почуття каяття з боку мовця, визнання своєї провини та прийняття на себе відповідальності за заподіяну шкоду, а також його бажання виправити порушену комунікативну гармонію, можна сказати, що у цій ситуації має місце вибачення.

У наступному прикладі, незважаючи на відсутність формул вибачення, за допомогою використання висловлювання *This was not intended literally* з наступним приведенням пояснення причини інциденту, мовець непрямо висловлює вибачення:

*In last week's paper it was said that Judith Weir "will now be known as the woman who killed off the BBC's Composer Weekend". **This was not intended literally** : the BBC's decision to replace the annual Weekend with a "new flexible format", announced in detail at the event, had been under discussion for at least a year [The Independent, 3 February 2008].*

Іншими словами, саме наявність комунікативного контексту в наведених вище прикладах створює ситуацію вибачення та дозволяє трактувати неформульні висловлювання як вибачення.

Отже, можна стверджувати, що мовленнєвий акт вибачення є засобом відновлення порушеної кооперації міжучасниками комунікації, а також у деяких випадках – засобом попередження цього порушення. При цьому причиною виникнення порушення кооперації є завдання певної шкоди, яка може бути як моральною, так і матеріальною (фізичною), реальною або потенційною. У зв'язку з цим можна говорити про те, що мовленнєвий акт вибачення є засобом відшкодування збитків, завданих адресантом.

Далі розглянемо культурно специфічні особливості реалізації формул вибачення в британській мовній культурі та встановимо, які саме формули із семантикою вибачення слугують для реалізації МА вибачення, а які – для інших мовленнєвих актів.

2.3. Культурно специфічні особливості реалізації формул вибачення в британській мовній культурі

Кількісний аналіз експериментального матеріалу показує, що найуживанішими мовними формулами із семантикою вибачення є *(I am) sorry* та *I apologise / (My/Our) Apologies*, які складають 45 % та 35 % відповідно. Найменш уживаною є формула *Forgive me*, що становить 20 %.

При здійсненні всіх трьох видів МА вибачення основною мовною формою реалізації стала формула *(I am) sorry*. Найчастіше вживання цієї формули для реалізації емпатичного та офіційного вибачення зумовлено прагненням комунікантів урізноманітнити своє каяття. Фатичне вибачення також реалізується за допомогою формули *(I am) sorry*, але в меншій кількості випадків експериментального матеріалу.

Форма *Forgive me* зафіксована у ситуаціях вираження емпатичного вибачення. Враховуючи кількісні показники це кліше є досить рідким.

Формули *I apologise / (My/Our) Apologies* використовуються для реалізації офіційного та емпатичного вибачення у більшій кількості випадків.

Вживання інших формульних висловлювань у ситуації висловлювання вибачення не було.

Далі простежимо, як мовні формули із семантикою вибачення реалізуються в іншим мовленнєвих актах.

МА співчуття, за нашими спостереженнями, найчастіше реалізується за допомогою формули *(I am) sorry*.

МА переспитування / прохання повторити сказане також виражається за допомогою формули *(I am) sorry*. Конвенційні формули *Pardon (me) / I beg your pardon* та інші мовні засоби представлені в набагато меншій кількості.

Мовна формула *Excuse* вживається для реалізації таких мовленнєвих актів як прохання поступитися дорогою, встановлення комунікативного контакту, розмикання комунікативного контакту та МА «Реабілітації».

МА співчуття / вболівання та МА жалю також реалізуються мовною формулою *(I am) sorry*.

Вираз обурення відбувається за допомогою формул *Excuse me* і *Pardon (me)* /*I beg your pardon*.

Отже, проаналізовані мовні формули із семантикою вибачення слугують не лише для безпосереднього висловлювання вибачення, але й складають невеликий діапазон ситуацій, що потребують їх вживання в британській мовній культурі.

В залежності від контексту функціонування ці формули втрачають компонент значення вибачення, проте є інструментом здійснення обмеженої кількості мовних дій.

Наші спостереження, зроблені під час аналізу експериментального матеріалу, про особливості вживання конвенціоналізованих мовних формул із семантикою вибачення у британській мовній культурі наочно демонструють наступне: носії британської лінгвокультури однозначно ідентифікують комунікативну ситуацію та чітко використовують необхідні мовні засоби для реалізації своєї комунікативної інтенції. При цьому існуючі відмінності між двома видами даних, на нашу думку, не надають вирішального впливу на зроблені висновки про функціонування формул вибачення у реальному спілкуванні та їхньому комунікативному діапазоні. Навіть на прикладі досить простих мовних формул виявилось добре видно, наскільки соціально та культурно детермінованим є використання мовних форм із семантикою вибачення та наскільки варіативним є їх вживання. Проведене дослідження доказує, що кожна з аналізованих формул у англійській мовній культурі має чітку спеціалізацію та власну сферу вживання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У Розділі 2 розглянуто особливості функціонування англійських формул із семантикою вибачення у природній комунікації, виявлено умови успішності його реалізації. Серед різноманітних мовленнєвих актів виділено мовленнєвий акт вибачення, для успішної реалізації якого необхідними умовами є наступні: наявність шкоди, завданої мовцем адресату; прийняття мовцем відповідальності

за завдану адресату шкоду; психологічний дискомфорт, який він відчуває; бажання відновити або попередити викликане діями мовця порушення кооперації. Виділення даних характеристик дозволило виокремити вибачення з-поміж інших мовних дій, які мають спільні ознаки і реалізуються у вигляді мовних форм із семантикою вибачення.

Вивчення особливостей вживання конвенційних мовних формул (*I am sorry, Forgive me, I apologise / (My/Our) Apologies, Pardon (me) / I beg your pardon i Excuse me* дозволило визначити, що в сучасній британській мовній культурі вибачення може бути реалізована за допомогою трьох формул, а саме: (*I am sorry, Forgive me* та *I Apologise / (My/Our) Apologies*, сфери вживання яких досить строго розмежовані. При цьому вибір мовної форми може залежати від таких умов як: соціально-психологічна дистанція між учасниками спілкування, комунікативний статус учасників спілкування, комунікативні обставини та обстановка спілкування, а також ставлення мовця до скоєного провини, його суб'єктивна інтерпретація та оцінка цієї шкоди.

Аналіз вибачень з таких позицій дозволяє виділити три основні типи мовного акта вибачення: емпатичне вибачення, фатичне вибачення, вибачення офіційне. Формула (*I am*) *sorry* широко використовується для вираження всіх трьох різновидів впливу вибачення: емпатичного, фатичного та офіційного.

Вживання мовної формули *Forgive me* є досить строго спеціалізованим, а сама формула з часом не набула інших смислів і використовується тільки для вираження емпатичного вибачення.

Формули *I apologise / (My/Our) Apologies*, семантика яких найбільш повно висловлює вибачення, є монофункціональними та використовуються виключно для здійснення дії вибачення, особливо часто при висловленні вибачень офіційними особами та інститутами.

Крім ситуації вибачення, існує ще ціла низка контекстів, у яких аналізовані формули вибачення використовуються до виконання зовсім інших комунікативних дій, з вибаченням безпосередньо пов'язаних.

Так, найчастіша формула (*I am*) *sorry* є поліфункціональною і може також служити засобом реалізації мовних дій жалю, співчуття, вболівання, в яких повною мірою проявляється властивий даній мовній формі компонент вираження співчуття співрозмовнику, а також мовленнєвого акту перепитування / прохання повторити або пояснити сказане.

Формули *I beg your pardon* та її еліптична форма *Pardon*, незважаючи на свою семантику, пов'язану зі значення вибачення та прохання про прощення, у сучасному британському варіанті англійської мови повністю втратили даний компонент свого значення та мають досить обмежений діапазон вживання. Так, основною мовною дією, що виражається даними формулами, є перепитування / прохання до адресата повторити або пояснити сказане. При цьому, крім перепитування, повна форма даної формули *I beg your pardon* у британському варіанті англійської може виконувати ще одну мовну дію – вираження емоційного обурення з докором. У той же час дана мовна формула є яскравим мовним маркером приналежності до нижчого прошарку середнього класу британського суспільства (*lower-middle-class*), для якого сьогодні існує особливий термін – «Пардонія».

Коріння «пробачливості» мовної формули *Excuse me* очевидні, проте, у зв'язку з особливостями використання цієї форми реальної комунікації, її буквальна семантика виявилася витіснена особливим конвенційним вживанням. Результати нашого дослідження свідчать про те, що функціональний діапазон формули вибачення *Excuse me* в британському варіанті англійської мови включає такі комунікативні дії: встановлення комунікативного контакту, розмикання комунікативного контакту, «втручання» в розмову, переривання спілкування на час для здійснення інших дій, прохання поступитися дорогою, вираз обурення, і навіть здійснення особливого акту «реабілітації» під час здійснення певних дій невербального характеру. Для реалізації прототипного МА вибачення формула *Excuse me* у британській мовній культурі не використовується.

Розглянувши специфіку функціонування англійських формул (*I am*) *sorry*, *Forgive me*, *I apologise* / (*My/Our*) *Apologies*, *Pardon (me)* / *I beg your pardon* та

Excuse me можна стверджувати, що, незважаючи на свою семантику, ці мовні форми в сучасній британській мовній культурі служать засобом вираження найрізноманітніших комунікативних смислів, не пов'язаних безпосередньо з вибаченням, причому виявлення цих смислів стає можливим тільки при аналізі всієї ситуації спілкування, коли до уваги береться не тільки одиничне висловлювання, але й вся дискурсивна подія, частиною якої вона є. Вивчення лише мовної семантики формул вибачення не дозволяє виявити особливості їхнього реального функціонування в дискурсі, оскільки ці особливості визначаються не так лінгвістичними, як екстралінгвістичними параметрами комунікації.

Беручи до уваги той факт, що в роботі вивчаються закономірності використання у мовленні клішованих мовних одиниць із семантикою вибачення, проведення лінгвістичного дослідження дозволило виявити комунікативно специфічні особливості функціонування його функціонування.

Функціональний діапазон кожної з аналізованих конвенційних формул суттєво варіюється, а самі ці формули, незважаючи на своє мовне значення, не обмежені реалізацією лише вибачення та використовуються для реалізації абсолютно різних мовленнєвих актів.

Розглянуті нами мовні форми не є взаємозамінними, оскільки за кожною з них жорстко закріплені певні комунікативні смисли, що обумовлено наявністю зовнішніх соціальних установок та існуючими у цій мовній культурі конвенціями вживання. У цьому види комунікативних дій, здійснюваних у вигляді різноманітних формул вибачення, є культурно специфічними і можуть збігатися у різних мовних культурах.

Незважаючи на те, що контексти функціонування цих мовних форм здаються цілком очевидними, не володіючи знаннями про особливості їх використання у реальній комунікації, засвоїти вживання цих формул досить складно. Іншими словами, тільки при обліку всіх умов спілкування стає можливим розмежування різноманітних мовних актів, що виражаються у вигляді англійських формул вибачення у мові.

ВИСНОВКИ

У цьому дослідженні ми зробили спробу комплексного аналізу функціонування формул вибачення у британській лінгвокультурі. Проведене дослідження дозволяє зробити такі узагальнюючі висновки:

1. Аналіз наукової літератури виявив значний інтерес сучасної лінгвістичної науки до дослідження вибачень, які досить інтенсивно вивчаються розпочинаючи з другої половини ХХ століття. Однак, незважаючи на таку пильну увагу лінгвістів до вибачень, на сьогоднішній день абсолютна більшість робіт є дослідженнями, присвяченими вивченню власне мовленнєвого акту вибачення. При цьому такі дослідження, які традиційно проводяться з точки зору мовного етикету, теорії ввічливості, теорії інтеракції або семантичного аналізу, а також Теорії мовленнєвих актів не дають можливості повністю розкрити сутність впливу вибачення, виявити його соціокультурну значимість, описати його комунікативні показники та засоби реалізації у англійській мові. З іншого боку, вчені, які вивчають вибачення, не беруть до уваги те, що у реальній комунікації формули вибачення часто використовуються для висловлювання інших комунікативних значень. Через це дослідження вживання формул вибачення є досить важким завданням, оскільки аналіз мовної семантики формул (*I am*) *Sorry*, *Excuse me*, *Forgive me*, *I apologise* / (*My/Our*) *apologies*, *Pardon (me)* / *I beg your pardon* не може бути адекватною основою для інтерпретації висловлюваних цими формами у мові смислів.

2. Теорія мовленнєвих актів, що є традиційною методологічною базою для вивчення інтерактивної взаємодії у прагмалінгвістиці, незважаючи на її значний внесок у розвиток лінгвістичної науки, на сьогоднішній день не надає адекватного інструментарію для проведення аналізу природної комунікації. Вибір як нова мінімальна одиниця аналізу дискурсивної події дозволяє вийти за межу мовленнєвого акту і брати до уваги всі прагматичні характеристики комунікативної ситуації в її цілісному уявленні.

3. Розгляд ізольованої формули вибачення без урахування її найближчого контекстного оточення та умов вживання не дозволяє виявити реальне

комунікативне значення цієї форми у дискурсі. Адекватний опис функціонування мовних одиниць з семантикою вибачення у дискурсі та визначення функціонального діапазону досліджуваних мовних формул можливе лише з позицій прагмалінгвістичного підходу до аналізу дискурсу, який дозволяє включити до розгляду зовнішні по відношенню до мови параметри комунікації, що визначають закономірності вживання цих.

4. Вибачення, незважаючи на простоту цього феномена, є досить складним для аналізу явищем, і, незважаючи на значні досягнення в галузі їх дослідження, в даній роботі ставиться питання про можливість комплексного і багатоаспектного вивчення формул вибачення з позицій подієво-дискурсивного підходу. Успіх мовних формул вибачення визначається їх умовами успіху їх реалізації під час спідкування. У зв'язку з цим розгляд закономірностей функціонування формул вибачення у мові передбачає аналіз прагматичних умов успішності вибачення та контекстів його реалізації.

5. У ході нашого дослідження було виявлено та описано основні характеристики МА вибачення, комунікативно значущі параметри ситуації висловлення вибачення, а також проаналізовано та описано способи здійснення вибачення в англійській мові та прагматичні фактори, що впливають на вибір засобів його реалізації в дискурсі. Крім того, проведений комплексний аналіз вибачення наочно підтвердив постулат про те, що вибачення є культурно та соціально детермінованим комунікативним феноменом, що має в різних соціокультурних контекстах істотні відмінності, як у мовних засобах, так і в мовних стратегіях його реалізації. Облік подібних характеристик дозволяє трактувати формули вибачення як важливі показники маркування як культурної, а й соціально-класової ідентичності комунікантів.

6. У рамках проведеного дослідження було визначено класифікаційні параметри вибачення, під яким ми розуміємо висловлювання, для якого характерні такі умови: наявність шкоди, завданої мовцем адресату; прийняття мовцем відповідальності за завдану адресату шкоду; психологічний дискомфорт, який він відчуває; бажання відновити або попередити викликане діями мовця

порушення кооперації. Виділення цих характеристик дозволило нам відмежувати вибачення від мовленнєвих актів з іншою семантикою.

7. Проведений у ході дослідження аналіз дозволив виявити закономірності використання різних мовних форм із семантикою вибачення у британській лінгвокультурі та особливості виражених цими формами комунікативних значень. В роботі яскраво продемонстровано характерні особливості функціонування мовних формул вибачення в британському варіанті англійської мови, обумовлені наявністю певних зовнішніх соціальних установок і особливими конвенціями вживання, що склалися в даній мовній культурі.

8. Перспективи подальшого дослідження: оскільки у фокусі уваги цього дослідження перебувало функціонування лише певних формул із семантикою вибачення, інші засоби реалізації вибачення не розглядалися. Тим часом, безперечний інтерес для вивчення представляють також невербальні засоби реалізації вибачення, в рамках яких комуніканти не використовують спеціалізованих мовних форм із семантикою вибачення. Аналіз механізмів формування комунікативного значення вибачення за таких умов дозволить глибше зрозуміти закономірності їх вживання у природній комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С. Д., М. Ю. Чікарькова. Мовленнєва комунікація. Чернівці : «Зелена Буковина», 2004. 500 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Безугла Л. Р. Теоретико-методологічні засади лінгвопрагматичних досліджень дискурсу. *Від слова до діла : лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія*. Вінниця : Нова книга, 2020. С. 16–75.
4. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання. Одеса : КП ОМД, 2017. 580 с.
5. Буренко Т. М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI-XXI століть : автореф. дис.... канд. філол. Наук : 10.02.04. Харків, 2008. 20 с.
6. Буренко Т. М. Мовні засоби реалізації прямого вибачення в англomовному дискурсі. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. 2019. № 2 (57). С. 37–41.
7. Гладуш Н. Ф. Основи прагматичної таксономії непрямих мовленнєвих актів. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*. 2005. № 5 (77). С. 104–109.
8. Дорда С. В. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань, що передають каяття (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 1996. 16 с.
9. Ківенко І. О. Умови успішності реалізації мовленнєвого акту вибачення. *Львівський філологічний часопис*. Вип. 12. 2022. С. 87–91.
10. Кухаренко В.А. Практикум з стилістики англійської мови: Підручник. Вінниця: «Нова книга», 2000. 160 с.
11. Мудрик Л., Лукашук О. Особливості функціонування етикетних мовленнєвих актів в англійському суспільно-політичному дискурсі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки*. 2017. С. 137–142.

12. Новікова О. М. Мовленнєві акти з порушенням умов щирості. *Від слова до діла : лінгвопрагматика дискурсу : колективна монографія*. Вінниця : Нова книга, 2020. С. 97–120.
13. Перебийніс В. С. Методи дослідження. *Статистичні параметри стилів*. К. : Наукова думка, 1968. С. 23–43.
14. Приходько Г. І. Оцінні мовленнєві акти в типології мовленнєвих актів. *Львівський філологічний часопис*. № 1. 2017. С. 71–74.
15. Селіванова О. О. *Основи теорії мовної комунікації*. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
16. Чередніченко О. М. Висловлювання вибачення як прямий і непрямий мовленнєвий акт. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Вип. 55. 2015. С. 275–277.
17. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: моногр.* Х.: Константа, 2005. С. 105-117.
18. Aijmer K. *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. London : Longman, 1996. 251 p.
19. Aijmer K., Stenstrom A. Approaches to spoken interaction. *Journal of Pragmatics : An Interdisciplinary Journal of Language Studies*. Amsterdam : Elsevier, 2005. Vol. 37. P. 1743–1751.
20. Austin J. L. *How to do things with words*. Oxford : Oxford University Press, 1962. 166 p.
21. Bach K. Speech Acts and Pragmatics. *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*. Oxford : Blackwell Publishing, 2006. P. 147–169.
22. Bach K., Harnish R. M. *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, MA : MIT Press, 1979. 327 p.
23. Blum-Kulka S. The metapragmatics of politeness in Israeli society. *Politeness in language : Studies in its history, theory and practice* / Eds. R. J. Watts, S. Ide, K. Ehlich. Berlin : Mouton de Gruyter, 1992. P. 255–280.

24. Blum-Kulka S., House J. Cross-cultural and situational variation in requestive behavior in five languages. *Cross-cultural pragmatics* / Eds. S. Blum-Kulka, J. House, G. Kasper. Norwood, NJ : Ablex, 1989. P. 123–154.
25. Blum-Kulka S., Kasper G. *Interlanguage Pragmatics*. Oxford : Oxford University Press, 1993. 253 p.
26. Blum-Kulka S., Olshtain E. Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns (CCSARP). *Applied Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 1984. Vol. 5, no. 3. P. 196–212.
27. Brown P., Levinson S. Universals in language usage: Politeness phenomena. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction* / Ed. E. Goody. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. P. 56–311.
28. Brown G., Yule G. *Discourse Analysis*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 288 p.
29. Chilton P., Schäffner C. Discourse and politics. *Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction* / ed. by T. A. Van Dijk. London: Sage Publications, 2011. P. 303–330.
30. Chimombo M., Roseberry R. L. *The Power of Discourse : An Introduction To Discourse Analysis*. New York : Routledge, 1998. 450 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203053720>
31. Chomsky N. The logical basis of linguistic theory. The 9th International Congress of Linguists, Cambridge, MA. 1962. P. 1–20.
32. Cohen A. D., Olshtain E. Developing a measure of socio-cultural competence: The case of apology. *Language Learning : A Journal of Research in Language Studies*. Maiden : Blackwell Publishing, 1981. Vol. 31, no. 1. P. 113–134.
33. Cohen A. D., Olshtain E. Comparing apologies across languages. *Scientific and humanistic dimensions of language*. Philadelphia : John Benjamins, 1985. P. 175–184.
34. Cohen A. D., Olshtain E. The production of speech acts by EFL Learners. Washington, D.C. : TESOL, 1993. Vol. 27, no. 1. P. 33–56.

35. Cohen A. D., Olshtain E., Rosenstein D. S. Advanced EFL apologies : What remains to be learned? *International Journal of the Sociology of Language*. 1986. Vol. 62, no. 6. P. 51–74.
36. Coulmas F. Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech. *Conversational Routine : Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague ; New York : Mouton, 1981. P. 273–289.
37. Coulmas F. 'Poison to your soul' : Thanks and apologies contrastively viewed. *Conversational Routine : Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague ; New York : Mouton, 1981. P. 69–91.
38. Edmonson W. J. On saying you're sorry. *Conversational Routine : Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague ; New York : Mouton, 1981. P. 273–289.
39. Fahey M. P. Speech acts as intercultural danger zones: A cross-cultural comparison of the speech act of apologising in Irish and Chilean soap operas. *Intercultural Communication* / Ed. Prof. Jens Allwood. 2005. Vol. 8. URL : <http://www.immi.se/intercultural> (дата звернення : 10.11.2023).
40. Fraser B. On Apologizing. *Conversational Routine : Explorations in standardized communication situations and prepatterned speech*. The Hague : Mouton, 1981. P. 259–273.
41. Fraser B. Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics : An Interdisciplinary Journal of Language Studies*. Amsterdam : Elsevier, 1990. Vol. 14. P. 219–236.
42. Holmes J. Apologies in New Zealand English. *Language in Society*. Cambridge ; New York, NY : Cambridge University Press, 1990. Vol. 19, no. 2. P. 155–199.
43. Holmes J. Women's and Men's Apologies: Reflectors of cultural Values. *Applied Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 1989. Vol. 10, no. 2. P. 194–213.
44. Holmes J. Sex differences and apologies: one aspect of communicative competence. *Applied Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 1989. Vol. 10, no. 2. P. 194–213.
45. Holmes J. Women, Men and Politeness. London : Longman, 1995. 254 p.

46. House J. "Oh excuse me please...": Apologizing in a foreign language. *Englisch als Zweitsprache* / Eds. B. Kettmann, P. Bierbaumer, A. Fill, A. Karpf. Tuebingen : Gunter Narr Verlag, 1988. P. 303–324.
47. House J., Kasper G. Politeness markers in English and German. Conversational routine : Explorations in standardized communication situations and prepatterned speech / Ed. F. Coulmas. New York : Mouton, 1981. P. 157–185.
48. Lakoff R. T. *Language and Woman's Place*. New York : Harper and Row, 1975. 83 p.
49. Lakoff R. T. Nine ways of looking at apologies : the necessity for interdisciplinary theory and method in discourse analysis. *The Handbook of Discourse Analysis* / Eds. D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. Oxford : Blackwell, 2001. P. 199–214.
50. Lakoff R. T. The Logic of Politeness or Minding Your P's and Q's. *Papers from the 9th Regional Meeting* / Eds. C. Colum et al. Chicago : Chicago Linguistic Society, 1973. P. 292–305.
51. Leech G. N. *Principles of Pragmatics*. London ; New York : Longman, 1983. 250 p.
52. Lipson M. Apologizing in Italian and English. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. 1994. Vol. 32, no. 1. P. 19–39.
53. Maeshiba N., Yoshinaga N., Kasper G., Ross S. Transfer and proficiency in interlanguage apologizing. *Speech Acts across Cultures* / Eds. S. Gass and J. Neu. Berlin : Mouton de Gruyter, 1996. P. 155–187.
54. Marquez-Reiter R. *Linguistic Politeness in Britain and Uruguay*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. 225 p.
55. McNamara M. R., Dhami M. K. The Role of Apology in Restorative Justice. *Restorative Justice*. Vancouver : Simon Fraser University, 2003. URL : <http://www.sfu.ca/cfij/fiilltext/mcnamara.pdf> (дата звернення : 28.05.2023).
56. Searle J. *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge ; London ; New York ; Melbourne : Cambridge University Press, 1979. 247 p.
57. Spencer-Oatey H, Jiang W. Explaining cross-cultural pragmatic findings: moving from politeness maxims to sociopragmatic interactional principles (SIPs). *Journal*

- of Pragmatics : An Interdisciplinary Journal of Language Studies*. Amsterdam : Elsevier. Vol. 35. P. 1633–1650.
58. Stenstrom A. An introduction to Spoken Interaction. London : Longman, 1994. 250 p.
59. Strawson P. F. Intention and Convention in Speech Acts. *Philosophical Review*. New York : Duke University Press, 1964. Vol. 73. P. 439–460.
60. Suszczynska M. Apologizing in English, Polish and Hungarian : Different languages, different strategies. *Journal of Pragmatics : An Interdisciplinary Journal of Language Studies* / Ed. by Jacob L. Mey et al. Amsterdam etc.: Elsevier, 1999. Vol. 31, no. 8. P. 1053–1065.
61. Takahashi T., Beebe L. M. Cross-linguistic influence in the speech act of correction. *Interlanguage pragmatics* / Eds. G. Kasper, S. Blum-Kulka. New York : Oxford University Press, 1993. P. 138–157.
62. Tanaka N., Spencer-Oatey H., Cray E. It's not my fault! : Japanese and English responses to unfounded accusations. *Culturally Speaking : Managing Rapport through Talk across Cultures*. London : Continuum, 2000. P. 75–97.
63. Tannen D. Apologies: What It Means to Say 'Sorry'. *The Washington Post*. 1998. 23 August. URL : <http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/post082398.htm> (дата звернення : 17.05.2023).
64. Tannen D. I'm Sorry, I Won't Apologise. *The New York Times Magazine*. 1996. 21 July. URL : <http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/nyt072196.htm> (дата звернення : 05.06.2023).
65. Tannen D. *Talking from 9 to 5 : Women and Men at Work, Language, Sex and Power*. London : Virago Press, 1994. 368 p.
66. Tavouchis N. *Mea Culpa: A Sociology of Apology and Reconciliation*. Stanford : Stanford University Press, 1991. 165 p.
67. Trosborg A. Apology strategies in natives/non-natives. *Journal of Pragmatics : An Interdisciplinary-Journal of Language Studies*. Amsterdam : Elsevier, 1987. Vol. 11. P. 147–167.

68. Trosborg A. Interlanguage Pragmatics. Requests, Complains and Apologies. *Studies in Anthropological Linguistics*. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1995. Vol. 7. P. 410.
69. Thomas J. Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 1983. Vol. 4. P. 91–112.
70. Thomas J. Meaning in Interaction : an Introduction to Pragmatics. London ; New York : Longman, 1997. 224 p.
71. Watts R. J. Linguistic politeness and politic verbal behavior : Reconsidering claims for universality. *Politeness in Language : Studies in its History, Theory and Practice* / Eds. R. J. Watts, S. Ide, K. Ehlich. Berlin : Mouton de Gruyter, 1992. P. 43–71.
72. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics : The Semantics of Human Interaction. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2003. 502 p.
73. Wierzbicka A. Cultural Scripts : a new approach to the study of cross-cultural communication. *Language Contact and Language Conflict* / Ed. By M. Putz. Amsterdam : John Benjamins, 1994. P. 67–87.
74. Wierzbicka A. Different cultures, different languages, different speech acts. *Journal of Pragmatics : An Interdisciplinary Journal of Language Studies*. Amsterdam : Elsevier, 1985. Vol. 9. P. 145–178.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

75. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
76. Blackwell Guide to the Philosophy of Language / Eds. M. Devitt, R. Hanley. Oxford : Blackwell Publishing, 2006. 446 p.
77. Collins Concise Dictionary. 3rd ed. UK : Harper Collins Publishers, 1995. 1583 p.
78. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. 1780 p.
79. Oxford Collocations Dictionary. Oxford : Oxford University Press, 2003. 897 p.

80. Routledge Encyclopedia of Philosophy. URL : <http://www.rep.routledge.com/>
(дата звернення : 23.05.2023).

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

81. Fielding H. Bridget Jones's Diary. London : Pan Macmillan, 2001. 300 p.
82. Fielding H. Bridget Jones : The edge of reason. London : Pan Macmillan Ltd, 2004. 253 p.
83. Francis D. Field of 13. Berkley, 2004. 304 p.

ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА

84. Ananova News website : Corrections and Clarifications. URL : <http://www.ananova.com> (дата звернення : 29.09.2023).
85. BBC web-site. URL : <http://www.bbc.co.uk> (дата звернення : 14.08.2023).
86. British National Corpus. URL : <http://www.natcorp.ox.ac.uk> (дата звернення : 18.10.2023).
87. President Bush Discusses Global War on Terror. Central Piedmont Community College, Charlotte, North Carolina, April 6, 2006. URL : <http://www.whitehouse.gov/news> (дата звернення : 24.07.2023).
88. The Independent. 2004-2008. URL : <http://www.independent.co.uk> (дата звернення : 08.06.2023).

**Умови успіху реалізації мовленнєвих актів, виражених формулою
(I am) Sorry**

Умова успіху	Вибачення	Жаль	Співчуття	Уболівання
Умова пропозиційного змісту	Мовець визнає вчинення певного збитку, реального або потенційного, а також повністю усвідомлює тяжкість своєї провини	Мовець вважає, що йому необхідно підтримати адресата та висловити свій сум, який він відчуває з приводу події, або свої прикрощі з приводу неможливості зробити щось	Мовець поділяє почуття адресата та висловлює свою солідарність з ним	Мовець показує, що він поділяє почуття адресату і висловлює свою солідарність з ним
Попередня умова	1) Подія, що трапилася, є недоречною, неправильною або помилковою. 2) Мовець наносить шкоду адресату, як моральну, так і матеріальну. 3) Мовець впевнений, що адресат чекає	1) Сталася подія, яка викликана діями мовця або іншими обставинами, пов'язаними з його вчинками щодо інших людей. 2) Мовець вважає, що те, що сталося, є несприятливим для адресата.	1) Мовець знає, що відбулася несприятлива для адресата подія, до якої мовець не має відношення і не є тим, хто завдає шкоди адресату. 2) Мовець вважає, що	1) Мовець знає, що з адресатом відбулася негативна подія (смерть, тяжка хвороба), яка є причиною душевних страждань. 2) Мовець не має відношення

	<p>від нього вчинення акту вибачення, інакше в найближчим майбутньому можливо поява неприємних для нього наслідків.</p>		<p>те, що сталося, є несприятливим для адресата та доставляє йому душевний біль та страждання. 3) Мовець вважає необхідним підтримати адресата у тяжкій ситуації і хоче за можливістю мінімізувати його страждання.</p>	<p>до того, що сталося, не є тим, хто завдає шкоди адресату (відсутня провина мовця). 3) Мовець знає про страждання адресата та вважає за потрібне підтримати його в складній ситуації.</p>
<p>Умова ширості</p>	<p>1) Завдана мовцем шкода викликає у нього певний психологічний дискомфорт. 2) Мовець відчуває каяття за те, що сталося, і бажання змінити оцінку його дій, що склалася у адресата.</p>	<p>Мовець відчуває певний психологічний дискомфорт та хоче виправити ситуацію в найкращий для адресата бік (хоча це і не завжди можливо),</p>	<p>Мовець відчуває психологічний дискомфорт з приводу негативної події та співчуває стражданням адресата, якому він прагне надати моральну підтримку.</p>	<p>Мовець висловлює адресату свої вболівання з приводу спітканих його нещастя і прагне надати йому моральну підтримку.</p>

		<p>усвідомлюючи при цьому необхідність мовленнєвому акті жалю, здійснення якого визначається сформованими в суспільстві конвенціями.</p>		
<p>Істотна умова</p>	<p>Вибачення є засобом відновлення порушеної кооперації та досягнення комунікативної гармонії, що склалася до здійснення негативного події.</p>	<p>Дія, з приводу якої мовець висловлює жаль, має до нього саме безпосереднє відношення, але його вчинки не завдають шкоди адресату.</p>	<p>Співчуття є соціально регламентованою комунікативною дією, здійснення якої очікується в певній ситуації, а саме тоді, коли мовець прагне надати моральну підтримку адресату та висловити йому своє співчуття.</p>	<p>Вболівання представляє собою особливий комунікативний ритуал, що здійснюється у жорстко заданих контекстних умовах з певного приводу, і здійснюється в англійській мовній культурі тільки з приводу страждань, викликаних смертю.</p>

**Умови успішності мовленнєвих актів, що реалізуються
англійськими формулами вибачення**

Мовленнєвий акт	Умова пропозиційного змісту	Попередня умова	Умова щирості	Істотна умова
Перепитування / Прохання повторити сказане	Мовець повідомляє адресату, що не сприйняв його попередню репліку.	1) Мовець та адресат, перебуваючи в інтерактивній взаємодії, спілкуються на певну тему. 2) Адресат повідомляє певну інформацію мовцю. 3) Мовець за якихось причин не сприймає сказане адресатом. 4) Мовець не може відреагувати належним чином і підтримати комунікацію.	Мовець має бажання продовжити участь в комунікації і хоче зрозуміти адресата.	Мовець звертається до адресата з проханням повторити/ пояснити сказане.
Встановлення комунікативного контакту	Мовець звертається до адресата з метою залучення	1) Мовець знаходиться в громадському місці (вулиця, магазин, різні	Мовець має бажання прийняти участь в комунікації.	Мовець здійснює дію встановлення

	його уваги.	установи). 2) Мовцю необхідно залучити увага незнайомого людини.		комунікативного контакту
Розмикання комунікативного контакту	Мовець повідомляє адресата про свій намір завершити інтеракцію.	1) Мовець знаходиться в процесі комунікативної взаємодії з адресатом. 2) Несподівано виниклі обставини змушують мовця закінчити розмову та покинути адресата.	Мовець має бажання завершити своє спілкування з адресатом у зв'язку з певними обставинами.	Мовець здійснює дію розмикання комунікативного контакту.
«Втручання»	Мовець повідомляє про свій намір вступити до спілкування.	1) Має місце комунікативне взаємодія, учасником якого мовець не є. 2) Мовець має намір прийняти участь у даній комунікативній взаємодії.	Мовець має намір вступити до спілкування з тим, щоб висловити свою точку зору.	Мовець здійснює дія втручання у спілкування інших комунікантів.
Переривання спілкування на певний час	Мовець повідомляє адресату про свій намір здійснити	1) Мовець знаходиться в процесі комунікативної взаємодії	Мовцю необхідно перервати своє	Мовець здійснює дію переривання

	інший вид діяльності.	з адресатом. 2) Несподівано виниклі обставини змушують мовця перервати розмову, що вже почалася і триває деякий час, з адресатом.	спілкування з адресатом на час у зв'язку з виниклими обставинами.	спілкування на час.
--	-----------------------	--	---	---------------------